

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені
адмірала Макарова
Навчально-науковий гуманітарний інститут

Кафедра психології

«Допущений до захисту»

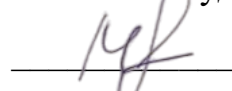
Завідувач кафедри

 Карсканова С. В.
(підпис)

«10» 12 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
на тему: «ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ»

Виконав: студент групи 6559М

 Малюженко М.В.
(підпис)

Керівник роботи:

к. психол. н., доцент

 Литвиненко І.С.
(підпис)

Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова****Навчально науковий гуманітарний інститут**

Кафедра психології
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма «Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

Литвиненко І.С.

(підпис)

«05» _____ 09 _____ 2025 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Студентці Малюженко Марині Вікторівні

1. Тема роботи: «Особливості мотивації навчання у молодших школярів»

Керівник роботи к. психол. н., доцент Литвиненко Ірина Сергіївна
Затверджені наказом ректора № 967-уч від «5» вересня 2025 року

2. Термін подання роботи: 1 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: спеціальна наукова і методична література та інші матеріали з психології, передовий практичний досвід.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):
Теоретико-методологічні основи дослідження навчальної мотивації молодших школярів;

Організація та методика емпіричного дослідження навчальної мотивації молодших школярів;

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження навчальної мотивації молодших школярів

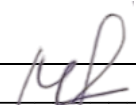
5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація доповіді по роботі у форматі Microsoft Power Point загальною кількістю 11 слайдів, з висвітленням таких питань як об'єкт предмет, мета і завдання роботи (2 слайди), використані методи емпіричного дослідження (1 слайд), теоретичні узагальнення з теми дослідження (2 слайди), результати емпіричного дослідження, їх демонстрація (рисунки, таблиці), аналіз та інтерпретація (5 слайдів), висновки (1 слайд).

7. Дата видачі завдання «5» вересня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

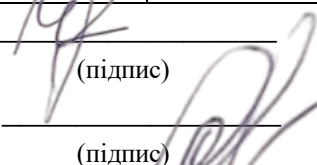
Номер	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1.	Формулювання теми роботи	01.09.2025	
2.	Опрацювання літератури з теми дослідження. Визначення мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження.	10.09.2025	Список використаної літератури має включати не менше 40 позицій (передусім сучасні актуальні із яких не менше 25%- за останні п'ять років)
3.	Написання вступу. Визначення методів і бази дослідження.	10.09.2025-15.09.2025	Вступ (обсяг 3-4 сторінки)
4.	Написання Розділу 1. Подання на перевірку	15.09.2025-30.09.2025.	Розділ 1 (15-20 сторінок)
5.	Підготовка та проведення емпіричного дослідження (констатувальний експеримент).	30.09.2025-10.10.2025	Розділ 2 (15-20 сторінок)
6.	Написання Розділу 2. Подання на перевірку	10.10.2025 - 31.10.2025	
7.	Підготовка та проведення емпіричного дослідження (формульвальний експеримент).	31.10.2025-10.11.2025	
8.	Написання Розділу 3. Подання на перевірку	10.11.2025-22.11.2025	Розділ 3 (20-30 сторінок)
9.	Оформлення тексту роботи. Подання керівнику на перевірку. Перевірка роботи на академічну доброчесність	22.11.2025-25.11.2025	Загальний обсяг основного тексту роботи 40-50 сторінок
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	25.11.2025-28.11.2025	
11.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	28.11.2025-01.12.2025	
12.	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування	01.12.2025-08.12.2025	
13.	Захист роботи	15.12.2025-25.12.2025	

Студент

 (підпис)

Малюженко М.В

Керівник роботи

 (підпис)

Литвиненко І.С.

АНОТАЦІЯ

Малюженко М.В. «Особливості мотивації навчання у молодших школярів». Кваліфікаційна робота зі спеціальності 053 «Психологія», освітньої програми «Психологія». Миколаїв: НУК ім. адм. Макарова, 2025. 105 сторінок.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей навчальної мотивації молодших школярів, а також розробка й апробація програми її підвищення у початковій школі. У процесі теоретичного аналізу представлено наукові підходи до розуміння мотивації, розкрито структуру, функції та класифікацію навчальної мотивації, визначено психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку, що впливають на формування мотиваційної сфери.

За результатами опрацювання літературних джерел до загального списку було включено 67 найменувань. Для досягнення мети використано комплекс методів: порівняльний теоретичний аналіз, конкретизація й узагальнення даних наукової та методичної літератури, а також емпіричні методи – анкетування, тестування та психодіагностичні методики, адаптовані для молодших школярів. Теоретичний аналіз дозволив установити, що навчальна мотивація формується як результат взаємодії когнітивних, емоційних, вольових і соціальних чинників та визначає здатність дитини включатися у навчальний процес, долати труднощі й демонструвати стійкий пізнавальний інтерес.

У ході емпіричного дослідження виявлено, що значна частина молодших школярів має нестійку або зовнішню мотивацію, орієнтовану переважно на оцінку та схвалення дорослого. Встановлено вплив емоційного стану, рівня саморегуляції та взаємодії з учителем на формування мотиваційної сфери. Розглянуто особливості навчальної мотивації в учнів 1-х і 2-х класів, визначено рівні сформованості мотиваційних компонентів за методиками М. Лусканової, М. Гінзбург та опитувальником «Ставлення до школи».

Сформульовано основні принципи розвитку внутрішньої навчальної мотивації, що включають створення ситуацій успіху, опору на пізнавальний

інтерес, емоційну підтримку, розвиток саморегуляції та рефлексії. Розроблено й апробовано програму підвищення навчальної мотивації молодших школярів, яка містить корекційно-розвивальні заняття, вправи на формування саморефлексії, емоційної стійкості та внутрішньої пізнавальної активності. Отримано такі результати: після впровадження програми зафіксовано підвищення рівня внутрішньої мотивації, зростання інтересу до навчальної діяльності, зменшення показників тривожності та уникнення навчальних завдань.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів та запропонованої програми в роботі практичних психологів, учителів початкової школи, педагогічних колективів та батьківських консультативних служб для підвищення навчальної мотивації дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: навчальна мотивація, молодші школярі, пізнавальний інтерес, внутрішня мотивація, психологічні умови.

ANNOTATION

Maliuzhenko M.V. «Peculiarities of Learning Motivation in Primary Schoolchildren». Master's Qualification Thesis in specialty 053 «Psychology», educational program «Psychology». Mykolaiv: Admiral Makarov National University of Shipbuilding, 2025. 105 pages.

The purpose of the research is to theoretically substantiate and empirically study the peculiarities of learning motivation in primary schoolchildren, as well as to develop and test a program aimed at enhancing learning motivation in the early school years. The theoretical analysis presents scientific approaches to understanding motivation, reveals the structure, functions, and classification of learning motivation, and identifies psychological characteristics of younger school-age children that influence the formation of their motivational sphere.

Following the analysis of academic sources, 67 references were included in the final bibliography. To achieve the research goal, a set of methods was applied: comparative theoretical analysis, specification and generalization of data from scientific and methodological literature, as well as empirical methods—questionnaires, testing, and psychodiagnostic techniques adapted for primary schoolchildren. The theoretical analysis made it possible to determine that learning motivation develops through the interaction of cognitive, emotional, volitional, and social factors, and it influences a child's ability to engage in the learning process, overcome difficulties, and demonstrate stable cognitive interest.

The empirical study revealed that a considerable number of primary schoolchildren exhibit unstable or externally driven motivation, oriented primarily toward teacher approval and external rewards. The influence of emotional state, self-regulation skills, and teacher–student interaction on learning motivation was established. The study examined the specific features of motivation among first- and second-grade pupils and identified the levels of motivational development using the methods of M. Luskanova, M. Hinzburg, and the “Attitude to School” questionnaire.

The main principles for developing internal learning motivation were formulated, including creating success-oriented situations, fostering cognitive

interest, ensuring emotional support, and developing self-regulation and reflection skills. A program aimed at enhancing learning motivation in younger schoolchildren was developed and tested. The program included developmental tasks, activities for strengthening emotional stability, reflective exercises, and techniques stimulating intrinsic cognitive activity. The results demonstrated an increase in intrinsic motivation, a rise in learning engagement, and a reduction in anxiety-related and avoidance behaviors following program implementation.

The practical significance of the thesis lies in the applicability of the results and the proposed program for practical psychologists, primary school teachers, school support teams, and parent counselling services working to enhance learning motivation in younger students.

Keywords: learning motivation, primary schoolchildren, cognitive interest, intrinsic motivation, psychological conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	14
1.1. Наукові підходи до розуміння мотивації у психології	14
1.2. Навчальна мотивація як психологічний феномен (структура, функції, класифікація)	18
1.3. Психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку та їх вплив на формування навчальної мотивації	25
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	36
2.1. Характеристика вибірки та бази проведення дослідження	36
2.2. Огляд і обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження	37
2.3. Визначення рівнів навчальної мотивації за результатами діагностичних методик	40
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	50
3.1. Програма підвищення мотивації молодших школярів до навчання	50
3.2. Ефективність програми формування навчальної мотивації молодших школярів	62
3.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку навчальної мотивації молодших школярів	68
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти України переживає глибокі трансформації, спрямовані на формування особистості, здатної до саморозвитку, критичного мислення та відповідального ставлення до навчання. Концепція Нової української школи визначає ключовим завданням формування в учнів уміння вчитися впродовж життя, де провідним чинником є навчальна мотивація дитини. У молодшому шкільному віці, коли навчальна діяльність уперше стає провідною, мотиваційна сфера зазнає принципових змін: від зовнішніх стимулів (оцінка, схвалення дорослих) до формування внутрішнього пізнавального інтересу та самостійності в навчанні.

Наукові джерела підтверджують, що навчальна мотивація є одним з найсильніших предикторів успішності, саморегуляції та позитивного ставлення до школи (А. Волянчук, О. Гузенко, Т. Докучина). Дослідження Н. Пророк, О. Савченко, Ю. Приходько, О. Лівшун доводять, що у молодших школярів сформованість навчальної мотивації визначає рівень активності на уроці, здатність долати труднощі, рівень самостійності та ступінь розвитку навчальних умінь.

У той же час практичні спостереження педагогів і психологів свідчать про наявність зворотної тенденції: значна частина дітей має переважно зовнішню мотивацію – прагнення до оцінки, схвалення чи уникнення покарання. Часто у першому класі можна спостерігати «ефект новизни», коли навчання приваблює статусом «я школяр», але протягом другого півріччя рівень зацікавленості знижується, а навчальна діяльність починає сприйматися як обов'язок. Така ситуація може призводити до втрати інтересу, формування навчальної тривожності, труднощів з адаптацією. Ю. Бабаян та О. Коновалюк наголошують на тому, що емоційний фон і тривожність у початковій школі безпосередньо впливають на рівень навчальної мотивації та академічну успішність.

Особливої актуальності проблема набуває у контексті психічних і соціальних змін, що переживають діти: адаптація до шкільного середовища, формування довільності поведінки, становлення емоційної регуляції та самооцінки (Т. Піроженко, О. Шевченко, О. Ярошенко). Психологи наголошують, що саме в молодшому шкільному віці закладається фундамент ставлення дитини до навчання на наступні роки. Якщо в цей період мотиваційна сфера не буде сформована належним чином, у середній школі зовнішня мотивація переважатиме над внутрішньою, що призводить до зниження успішності, пасивності та емоційного вигорання учня.

У практиці сучасних закладів освіти часто бракує цілеспрямованих психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації – мотивації, заснованої на інтересі та задоволенні від процесу пізнання. Як зазначає О. Гнатюк, учитель може формувати внутрішню мотивацію лише через створення умов для самостійного, емоційно позитивного досвіду успіху дитини. Однак у школі переважає орієнтація на результат, а не процес, на оцінку, а не інтерес.

Вирішення проблеми полягає у поєднанні діагностики рівня навчальної мотивації з подальшою реалізацією програми психологічної підтримки, спрямованої на розвиток пізнавального інтересу, цілеспрямованості, емоційної стійкості та вміння вчитися.

Отже, дослідження психологічних особливостей навчальної мотивації молодших школярів є своєчасним і соціально значущим. Воно має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки спрямоване на розробку та впровадження програми підвищення навчальної мотивації у реальних умовах закладу освіти.

Об'єкт дослідження: навчальна мотивація учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні особливості формування навчальної мотивації молодших школярів та психологічні умови її підвищення (включно з упровадженням розвивальної програми).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості навчальної мотивації молодших школярів, а також розробити й апробувати психолого-педагогічну програму її підвищення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття «мотивація» в психології.
2. Дослідити структуру, функції та класифікацію навчальної мотивації як психологічного феномену.
3. Виявити психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку, що впливають на формування навчальної мотивації.
4. Провести емпіричне дослідження рівня навчальної мотивації учнів молодших класів із застосуванням психодіагностичних методик.
5. Розробити й апробувати програму психологічної підтримки підвищення навчальної мотивації молодших школярів.
6. Проаналізувати ефективність програми через порівняння результатів констатувального та контрольного етапів дослідження.

Гіпотеза дослідження: навчальна мотивація молодших школярів буде вищою, якщо в освітньому процесі цілеспрямовано застосовуються психологічні методи та форми роботи, спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації (усвідомлення власних успіхів, рефлексія результатів, опора на пізнавальний інтерес, емоційна підтримка).

Методи дослідження: До теоретичних методів належали: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація й порівняння наукових джерел із психології мотивації, вікової та педагогічної психології. Вони дали змогу визначити сутність, структуру та чинники формування навчальної мотивації, окреслити підходи різних авторів до її вивчення, виділити ключові поняття та тенденції сучасних наукових досліджень.

Емпірична частина дослідження здійснювалася за допомогою психодіагностичних методик, адаптованих для роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Застосовувалися: методика «Кольорова діагностика навчальної

мотивації» М. Лусканової, спрямована на виявлення емоційного ставлення до навчання та рівня мотивації; методика М. Гінзбург для визначення провідних мотивів навчальної діяльності; опитувальник «Ставлення до школи» та аналіз педагогічних характеристик учнів. Для обробки результатів застосовувалися кількісні та якісні методи аналізу: обчислення відсотків, ранжування показників, порівняння отриманих даних за контрольними та експериментальними вимірюваннями.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі мотиваційної сфери молодших школярів у контексті сучасних умов навчання, де навчальна діяльність поєднується з ігровими, цифровими та інтерактивними формами. На основі результатів розроблено та апробовано програму формування навчальної мотивації, що включає елементи психологічного тренінгу, вправи на розвиток саморефлексії, планування власних досягнень та прийомів самопідкріплення.

Практичне значення дослідження: матеріали роботи можуть бути використані психологами, педагогами, класними керівниками, а також у роботі шкільних методичних об'єднань і батьківських консультацій. Розроблена програма формування навчальної мотивації молодших школярів може впроваджуватися у шкільній практиці як цикл корекційно-розвивальних занять або як елемент виховних годин.

Отримані результати можуть бути використані для підвищення психологічної компетентності педагогів щодо диференційованого підходу до мотивів учнів, а також при плануванні індивідуальних траєкторій навчання.

Апробація результатів дослідження: Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися на VIII Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: перспективи та виклики» (м. Миколаїв, 4 квітня 2025 року), «Розвиток резилентності у дітей молодшого шкільного віку як властивості особистості» та висвітлено в 1 публікації – електронному збірнику матеріалів конференції.

База дослідження: ЗЗСО №29 м. Миколаїв. У дослідженні брали участь учні двох класів початкової школи (1-го та 2-го класів). Загальна кількість

учасників становила 40 дітей, з них 22 дівчинки та 18 хлопчиків. Віковий діапазон вибірки – від 6 до 8 років.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок друкованого тексту, з яких основний зміст – 68 сторінок. Список використаних джерел включає 67 найменувань. Робота містить 10 таблиць, 1 схему.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Наукові підходи до розуміння мотивації у психології

Поняття мотивації є одним із базових у психології, оскільки воно пояснює, чому людина діє певним чином, як вона визначає свої цілі, що впливає на її поведінку та наполегливість у досягненні результату. Незважаючи на широке використання терміна, дослідники трактують його по-різному, залежно від наукової парадигми, що підтверджує багатовимірність та складність цього феномену.

У психологічному словнику мотивація визначається як «сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість і характер діяльності людини, її поведінку» [45, с. 172]. Такий підхід наголошує на взаємозв'язку між внутрішніми процесами (потреби, інтереси, бажання) та зовнішніми чинниками (соціальні вимоги, очікування інших, оцінка діяльності).

У тлумачному психологічному словнику мотивація розглядається як система причин, що пояснює вибір діяльності та її тривалість [46, с. 281]. Тобто ключовим у цьому підході є не лише момент виникнення активності, а й питання: що дозволяє цю активність підтримувати.

За словником В. Шапар мотивація – «її складають спонукання, що викликають активність організму і визначають її спрямованість. Усвідомлювані або неусвідомлювані психічні фактори, що спонукають індивіда до здійснення певних дій і визначають їхню спрямованість та цілі» [61, с. 264].

Психологічна енциклопедія звертає увагу на процесуальний характер мотивації, визначаючи її як внутрішній механізм ініціювання, регуляції та підтримання діяльності відповідно до потреб людини [44]. Таким чином, мотивація не просто запускає поведінку, а регулює її у процесі діяльності.

Філософський енциклопедичний словник подає ширше визначення, описуючи мотивацію як рушійну силу життєдіяльності, що визначає прагнення,

поведінку та цілеспрямованість людини в суспільстві [53]. Тут наголос робиться на особистісній природі мотивації, оскільки вона розглядається як умова самореалізації та розвитку.

З аналізу різних визначень видно, що мотивація включає комплекс понять: потреби, мотиви, інтереси, цілі, емоційно-вольові та регулятивні механізми. Саме тому багато авторів наголошують на системному характері мотиваційної сфери.

Багато авторів наголошують на важливості саме мотиваційного компонента в структурі готовності до навчання. Важливо, щоб мотиви, які є структурно початковим зв'язком між діяльністю, демонстрували вплив на всіх етапах та у всіх структурних підрозділах діяльності.

Так, О. Арапов, О. Левчук у своїх дослідженнях зазначають, що мотивація є системним психологічним механізмом, взаємодія елементів якого визначає вибір та якість діяльності [2]. Науковці звертають увагу на багаторівневість мотиваційної структури: мотиви можуть належати до різних рівнів усвідомлення та виконувати різні функції – спонукальну, змістовно спрямовальну чи регулятивну.

У контексті особистісної природи мотивації важливий внесок М. Боришевського. Учений розглядає мотивацію як складову структури самосвідомості, вважаючи її пов'язаною з ціннісними орієнтаціями, рівнем самооцінки, здатністю до саморегуляції. На його думку, мотив не виникає механічно під впливом зовнішніх чинників, а формується на основі внутрішньої позиції особистості щодо певної діяльності. Дослідник підкреслює, що внутрішня мотивація є індикатором зрілості особистості: вона забезпечує цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність і готовність долати труднощі. Для молодших школярів це особливо важливо, адже саме в цьому віці відбувається становлення самооцінки та переживання першого досвіду навчального успіху [7].

Позиція Н. Ліфарєвої розвиває і доповнює цей підхід, акцентуючи на ролі соціального середовища та дорослого як значущої фігури. Науковець вважає,

що розвиток мотиваційної сфери пов'язаний з емоційним досвідом взаємодії з дорослими, передусім із учителем. Н. Ліфарєва наголошує, що мотиви навчання не існують відокремлено від переживань, вони формуються через ситуації успіху, похвали, відчуття прийняття та безпеки. Саме педагог визначає, чи буде навчання сприйматися учнем як внутрішньо значуща діяльність, чи лише як обов'язок [7].

У центрі уваги авторки – процес трансформації зовнішньої мотивації у внутрішню. На початку навчання дитина хоче виконувати завдання, щоб отримати схвалення, уникнути покарання або бути «хорошим учнем». Це зовнішні стимули. Завдання педагога – забезпечити поступовий перехід до внутрішньої мотивації, коли дитина вчиться тому, що їй цікаво і це приносить задоволення. Учитель у цьому процесі виконує функцію медіатора між діяльністю та її смыслом: допомагає учневі побачити результат власних зусиль, пережити навчальний успіх і захотіти повторити його.

Таким чином, М. Боришевський, і Н. Ліфарєва доводять, що формування навчальної мотивації неможливе без усвідомлення власної компетентності та позитивного емоційного досвіду. Дитина починає вчитися охоче лише тоді, коли: відчуває, що може впоратись із завданням; розуміє, що її старання помічають; успіх приносить внутрішнє задоволення.

Монографія Н. Пророк і співавторів є однією з найновіших праць, де навчальна мотивація розглядається у контексті цифровізації освіти. Дослідники наголошують, що в умовах інформаційного суспільства традиційні форми навчання поступово втрачають ефективність, адже сучасні діти живуть у стані постійного інформаційного перенасичення. Вони щодня взаємодіють із великою кількістю стимулів – швидких змін кадрів, яскравої візуальної інформації, інтерактивних ефектів цифрових платформ [43]. У таких умовах не сам факт отримання знань стає мотивуючим, а спосіб організації освітнього процесу, зокрема: динамічність і варіативність подання матеріалу, емоційне залучення, інтерактивність та можливість зворотного зв'язку.

Н. Пророк підкреслює, що навчальна мотивація сучасних дітей формується не лише через інтелектуальний компонент, а й через переживання, емоційний інтерес, відчуття самоучасті в процесі. У зв'язку з цим автори пропонують нові психодіагностичні підходи: використання візуальних шкал, цифрових опитувальних листів, методик самооцінки й рефлексії через навчальні платформи. Це надзвичайно актуально для молодших школярів, у яких провідною залишається ігрова діяльність та образне мислення. Таким чином, дослідження Пророк підтверджує необхідність зміни парадигми діагностики мотивації – від констатації результатів до аналізу навчального досвіду та емоцій дитини [43].

С. Занюк, аналізуючи мотивацію через діяльнісний підхід, наголошує, що мотив визначає не лише готовність розпочати діяльність, але і її стійкість, інтенсивність та результативність. Дослідник розрізняє два типи мотивів: внутрішні мотиви, пов'язані з інтересом, потребою в розвитку, прагненням досягти результату; зовнішні стимули (оцінки, нагорода, покарання) [16].

На думку С. Занюк, саме внутрішня мотивація є джерелом довготривалого навчання: дитина працює не для оцінки, а для власного розвитку. Натомість зовнішні стимули мають короточасний ефект – вони активізують діяльність тільки тоді, коли присутній зовнішній контроль. В освітньому середовищі це проявляється як поведінка: «роблю, коли дивляться». Для молодшого школяра надмірне використання зовнішнього стимулювання (оцінка, похвала) формує залежність від схвалення та знижує самостійність у навчанні [16].

Ю. Лимарєва розвиває цю ідею, стверджуючи, що навчальна мотивація виникає лише тоді, коли учень усвідомлює цілі навчальної діяльності і може пов'язати їх із власним досвідом та практичною користю. Науковиця підкреслює, що саме розуміння сенсу («навіщо я це роблю?») виступає механізмом трансформації зовнішньої мотивації (оцінки, вимоги дорослих) у внутрішню (інтерес, самостійність, прагнення успіху). Для молодших школярів

такий перехід стає можливим через створення педагогом «ситуацій успіху», коли дитина переживає позитивний досвід власної ефективності [26].

О. Кислюк встановлює чітку термінологічну диференціацію понять «потреба», «інтерес», «мотив» та «стимул», що є принципово важливим для коректної побудови педагогічного впливу [20]. Існує чимало визначень поняття мотивації, що висвітлюють її природу з різних аспектів. Мотивація в загальному розумінні – це сукупність рушійних сил, що стимулюють людину до виконання певних дій; залежно від поведінки і характеру людини – це процес свідомого вибору нею того чи іншого типу дій, що визначаються комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

З позиції роботи з молодшими школярами, це розмежування є ключовим. Якщо процес навчання будується винятково на стимулах, учні працюють заради нагороди, а не заради знань. Якщо ж педагог сприяє розвитку внутрішніх мотивів і інтересу, навчання набуває особистісного смислу, а дитина починає діяти самостійно.

Отже, мотивація до навчання у молодшому шкільному віці є нестабільною та гнучкою системою, яка активно формується під впливом освітнього середовища. Важливим чинником її розвитку є педагогічна взаємодія, яка створює ситуацію успіху, підтримує віру дитини у власні сили та спрямовує мотивацію від зовнішньої до внутрішньої.

1.2. Навчальна мотивація як психологічний феномен (структура, функції, класифікація)

Навчальна мотивація у молодшому шкільному віці є визначальним чинником успішності та ставлення дитини до освітнього процесу. На відміну від загальної мотивації, навчальна мотивація має діяльнісний характер, оскільки спрямована на засвоєння знань і формування навчальних умінь. У психології вона розглядається як внутрішня система спонукань, яка визначає, чому учень включається у навчальну діяльність, як довго він її підтримує та який результат прагне досягти.

Молодший школяр має великий потенціал розвитку пізнавальних процесів, пізнавальної діяльності. Сприйняття є основою пізнавальної діяльності, тому нормальний розумовий розвиток дитини неможливий без опори на повноцінне сприйняття.

За узагальненням І. Андрощук, навчальна мотивація є явищем, що проявляється через інтерес до процесу навчання, емоційне ставлення до уроків та готовність долати труднощі [1]. Автор наголошує, що рівень мотивації прямо впливає на успішність учнів: діти з високою навчальною мотивацією краще адаптуються, швидше включаються в діяльність та мають вищі навчальні результати.

Структура навчальної мотивації молодших школярів є багатокомпонентною та включає різні типи мотивів, які по-різному визначають характер участі дитини у навчальній діяльності. В. Болгарина та Л. Гуменюк, аналізуючи навчальну мотивацію через призму педагогічної соціалізації, підкреслюють, що саме взаємодія з учителем і групою однолітків формує первинні мотиви навчання. Науковці виділяють три ключові групи мотивів:

1. Пізнавальні мотиви – пов’язані з інтересом до нового, бажанням оволодіти знаннями, прагненням розв’язувати навчальні задачі. Це мотиви типу «хочу дізнатися», «мені цікаво».

2. Соціальні мотиви – зумовлені прагненням отримати схвалення з боку дорослих або однолітків: «я хочу, щоб мене похвалили».

3. Позиційні (статусні) мотиви – пов’язані з усвідомленням нової соціальної ролі «я – учень», потребою у визнанні свого статусу в групі [6].

В. Болгарина, Л. Гуменюк наголошують, що домінування певної групи мотивів визначає напрямок навчальної діяльності. Якщо переважають пізнавальні мотиви, мотивація є внутрішньою та стійкою. Якщо ж провідними є соціальні або позиційні мотиви, діяльність здійснюється заради оцінки або статусу, тобто формується зовнішня мотивація, що є менш стабільною і залежить від зовнішнього контролю [6].

Результати дослідження А. Волянюк підтверджують, що навчальна мотивація є ключовим детермінантом успішності в молодшому шкільному віці[10]. Вона доводить, що діти з внутрішнім навчальним інтересом:

- мають кращі результати навчання,
- демонструють вищий рівень самоконтролю та витривалості,
- частіше використовують продуктивні стратегії запам'ятовування й мислення.

Основним завданням навчання на початковому етапі є розвиток позитивної мотивації до навчання загалом. Дослідження багатьох вчених підтверджують той факт, що встановлені мотиви у молодшому шкільному віці є запорукою якісного навчання на наступних етапах розвитку. У молодших школярів цьому етапі розвитку формується стійка структура мотивів, у якій мотиви навчальної діяльності стають провідними.

А. Волянюк робить висновок, що головним завданням педагога є перехід від зовнішньої мотивації (оцінка, схвалення) до внутрішньої (пізнавальний інтерес, самостійність). Саме внутрішній мотив є стійким, визначає довготривалу навчальну активність та сприяє формуванню бажання вчитися «для себе» [10].

Вагома роль у формуванні навчальної мотивації належить особистості педагога. О. Гнатюк підкреслює, що вчитель є не передавачем знань, а організатором емоційно-інтелектуального середовища, яке стимулює пізнавальну активність. Дослідник наголошує, що сучасна початкова школа має відходити від моделі «вчитель говорить – учень слухає» та переходити до формату, де учень: активний учасник взаємодії, сам формулює питання, відчуває власну значущість у навчальному процесі [12].

Таким чином, міжособистісна взаємодія «учитель – учень» виступає визначальним фактором формування позитивної навчальної мотивації.

У дисертаційному дослідженні О. Гузенко навчальна мотивація розглядається у контексті особистісно-орієнтованого підходу. Науковець доводить, що навчання має бути індивідуалізованим і давати учневі

можливість: висловлювати власну думку, здійснювати вибір способу виконання завдання, проявляти ініціативу [13]. Таким чином, мотивація зростає тоді, коли дитина переживає суб'єктивне відчуття автономії та відчуває, що її індивідуальність є цінною для дорослого.

Т. Докучина трактує мотивацію як психологічну умову досягнення успіху у навчанні. Вона виділяє три базові механізми формування мотивації [15]:

1. Створення ситуацій успіху,
2. Позитивне оцінювання зусиль дитини,
3. Підтримка ініціативи та самостійності.

Науковець доводить, що навіть короткочасний досвід успіху стимулює появу внутрішнього мотиву досягнення, а негативний емоційний досвід може повністю знизити бажання вчитися.

С. Мельніченко розглядає навчальну мотивацію як багатофакторне утворення, яке включає потреби, емоції, інтереси, цілі, цінності та попередній досвід. Він наголошує, що навчальна мотивація є динамічною: вона змінюється під впливом досвіду успіху, стилю спілкування з дорослими та рівня розвитку саморегуляції. Особливу увагу С. Мельніченко приділяє проблемі надмірної зовнішньої мотивації у школярів. Постійне оцінювання, порівняння дітей між собою та акцент на результаті ведуть до того, що дитина перестає прагнути знань і починає прагнути «визнання через оцінку» [33].

О. Савченко у своїх працях розглядає навчальну мотивацію через призму сформованості вміння вчитися як базової компетентності молодшого школяра. На думку дослідниці, навчальна мотивація починає активно розвиватися лише тоді, коли дитина володіє елементарними навичками самоорганізації навчальної діяльності: умінням планувати виконання завдання, контролювати власні дії, перевіряти результат, аналізувати помилки. Дитина, яка може керувати своєю діяльністю, відчуває власну ефективність і успішність, що сприяє формуванню внутрішнього мотиву до навчання. Якщо ж школяр позбавлений можливості самостійно регулювати процес навчання, мотивація залишається зовнішньою, обумовленою оцінкою дорослого, і може швидко знижуватися при виникненні

труднощів [49]. Таким чином, О. Савченко теоретично обґрунтовує, що розвиток навчальної мотивації є неможливим без розвитку регуляторних функцій навчальної діяльності.

Г. Циганенко досліджує вплив оціночних суджень учителя на формування мотивації досягнень у молодших школярів. Авторка визначає, що традиційна оцінювальна модель (коли увага зосереджена на результаті, правильності або помилках) часто підсилює тривожність учнів і сприяє формуванню страху перед невдачею. Навпаки, безоціночне навчання або навчання з акцентом на саморефлексію і порівняння результатів дитини не з іншими, а із власними попередніми досягненнями, формує умови для розвитку внутрішньої мотивації [56]. Дитина починає сприймати помилку як природний етап навчання, а не як загрозу оцінці. Це забезпечує емоційно безпечне середовище і створює умови для появи мотиву «вчитися, бо цікаво» замість «вчитися, щоб отримати оцінку».

Ю. Приходько, О. Толмачова наголошують, що розвиток навчальної мотивації неможливий без інтеграції емоційного компонента навчальної діяльності [41]. Дослідниці встановлюють, що позитивні емоції активізують когнітивні процеси – увагу, пам'ять, мислення, – а переживання радості від успіху стимулює само зміцнення мотивації. Якщо навчання супроводжується інтересом, емоційною підтримкою, ігровими елементами, дитина не лише охочіше виконує завдання, але й проявляє більшу витривалість у подоланні труднощів. Автори доводять, що емоційний комфорт є однією з передумов виникнення внутрішньої мотивації до навчання.

Значний внесок у дослідження навчальної мотивації зробила Н. Пророк, яка запропонувала систему критеріїв і показників оцінювання навчальної мотивації [43]. Досліник стверджує, що мотивацію учня можна виміряти, аналізуючи домінуючу орієнтацію: на результат (досягнення цілі), на процес (насолада діяльністю), на оцінку (залежність від схвалення дорослих), на успіх чи уникнення невдачі.

Такий підхід дозволяє визначити індивідуальні освітні потреби учня і розробити педагогічні інтервенції, спрямовані на розвиток внутрішньої мотивації. Відтак, Н. Пророк не лише описує явище, а й надає інструменти його практичного вимірювання.

Ю. Іванова вказує, що мотивація впливає на структуру пізнавальної діяльності школяра. Вона визначає мотивацію як чинник, що забезпечує готовність учня до самостійного пошуку інформації, до наполегливості у подоланні труднощів та до рефлексії власних результатів. У роботах дослідниці показано: діти з високою навчальною мотивацією краще планують свою діяльність і виявляють більшу самостійність [17]. Отже, мотивація виступає не лише «пусковим механізмом», а й регулятором навчальної діяльності.

О. Лівшун, С. Ольховецький аналізують мотиваційну сферу сучасних молодших школярів і приходять до висновку, що зовнішні мотиви (оцінка, похвала, заохочення) все ще є домінуючими [27]. Проте дослідники підкреслюють, що зовнішню мотивацію можна трансформувати у внутрішню за умови створення педагогом ситуацій успіху та позитивного досвіду досягнення. Таким чином, центральною умовою розвитку внутрішньої мотивації є емоційно підтримувальне навчальне середовище.

М. Савчин досліджує мотивацію як динамічне психічне утворення, яке змінюється в залежності від обставин, досвіду дитини та змісту діяльності. Автор доводить, що мотивація виникає тоді, коли діяльність має особистісний сенс: відповідає потребам дитини, дає можливість вибору, забезпечує відчуття компетентності. Якщо шкільні завдання не набувають для учня особистісної значущості, мотивація стає нестійкою, поведінка – формальною, а навчальна діяльність – поверховою [50].

На основі проаналізованих джерел можемо розробити таблицю структури навчальної мотивації молодших школярів

Таблиця 1.1.

Структура навчальної мотивації молодшого школяра

Компонент навчальної мотивації	Зміст / характеристика	Приклади проявів у молодших школярів	Науковці
Пізнавальні мотиви (внутрішні)	Інтерес до нового, допитливість, бажання пізнавати світ. Навчання має сенс для самої дитини.	Дитина ставить запитання, шукає додаткову інформацію, пропонує власні ідеї, проявляє ініціативу.	В. Болгарина, Л. Гуменюк; А. Волянюк; О. Савченко
Соціальні мотиви (зовнішня підтримка)	Прагнення до схвалення, підтримки, визнання з боку значущих дорослих, прагнення бути успішним у групі.	Дитина хоче отримати похвалу, боїться зробити помилку, орієнтується на оцінку дорослого.	В. Болгарина, Л. Гуменюк; Г. Циганенко; Т. Докучина
Позиційні або статусні мотиви	Усвідомлення соціальної ролі «я – учень», значущість виконання шкільних правил і обов'язків.	Виконує завдання, бо «так має бути», пишається тим, що ходить до школи; хоче бути найкращим учнем.	В. Болгарина, Л. Гуменюк; О. Гнатюк
Мотиви досягнення (мотивація успіху)	Бажання долати труднощі, прагнення до результату, цілеспрямованість.	Дитина наполеглива, не здається, радіє результату, порівнює свої успіхи з попередніми.	Г. Циганенко; Ю. Приходько, О. Толмачова
Мотиви уникнення невдачі	Орієнтація на уникнення помилок, страх осуду, тривожність, залежність від оцінок.	Уникає складних завдань, боїться відповідати, перепитує «чи правильно».	Ю. Бабаян, О. Коновалюк; М. Савчин
Смисловий компонент	Осмислення цілей навчання та особистої значущості отриманих знань.	Відповідь дитини на запитання «Навіщо тобі це потрібно?»	Ю. Лимарєва; Н. Пророк
Емоційний компонент	Емоційне ставлення до навчання, здатність переживати радість успіху.	Задоволення від процесу, позитивні емоції, зацікавленість.	О. Войтовська; М. Шпак

Вольовий компонент	Самоконтроль, довільність, здатність завершити справу, навіть якщо важко.	Дитина планує роботу, контролює помилки, доводить до кінця.	О. Чебикін; О. Савченко; В. Легін
--------------------	---	---	-----------------------------------

Узагальнення аналізу літератури дозволяє виділити такі характеристики навчальної мотивації:

- вона має складну структуру і включає пізнавальні, соціальні та позиційні мотиви;
- її функції пов'язані зі спонуканням, регуляцією та підтримкою діяльності;
- внутрішня мотивація є ефективнішою, ніж зовнішня, оскільки забезпечує стійке бажання вчитися;
- навчальна мотивація формується насамперед у взаємодії з учителем через створення ситуації успіху, підтримку ініціативи та позитивного емоційного досвіду.

Таким чином, навчальна мотивація молодшого школяра є важливим психологічним феноменом, який визначає успішність навчання, самооцінку, емоційне благополуччя та готовність дитини до самостійної пізнавальної діяльності.

1.3. Психологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку та їх вплив на формування навчальної мотивації

Молодший шкільний вік є періодом активної перебудови всіх психічних процесів, що безпосередньо впливає на формування та характер навчальної мотивації. За результатами досліджень Т. Піроженко, у цей віковий етап відбувається зміна провідного типу діяльності: ігрова діяльність втрачає статус домінуючої, а навчальна починає визначати соціальні взаємини, самосприйняття дитини та її ставлення до вимог дорослих [38]. Під впливом нових соціальних ролей (учень, член класного колективу) формується відповідальність, здатність до довільного контролю поведінки, з'являється розуміння відстроченого результату. В. Шевченко підкреслює, що розвиток

довільної регуляції є ключовою умовою виникнення внутрішньої навчальної мотивації, оскільки саме здатність контролювати зусилля дозволяє дитині зосереджувати увагу на завданні, долати труднощі та завершувати розпочату діяльність [61]. О. Марусинець зазначає, що зміни в емоційній сфері (зростання чутливості до оцінки, розвиток самооцінки) визначають, чи орієнтована дитина на здобуття знань або на отримання зовнішніх заохочень [32].

Адаптаційний етап 6–7 років є критичним, оскільки в цей час формується первинне ставлення до навчання як діяльності. Л. Олексієнко доводить, що мотиваційні орієнтації молодших школярів значною мірою залежать від того, наскільки комфортно дитина проходить адаптацію до нових умов: режиму, правил, очікувань учителя та соціальної позиції «я – учень» [36]. А. Ступаченко звертає увагу, що позитивна адаптація формує інтерес, внутрішню мотивацію та впевненість у власних можливостях [52]. У разі труднощів можуть закріплюватися зовнішньо контрольовані мотиви або стратегія уникнення навчальних завдань. Проблема індивідуальних адаптаційних траєкторій розкрита у дослідженні Л. Березовської, М. Смоляка, де показано, що школярі застосовують різні адаптивні стратегії: активне включення, пасивне спостереження, емоційне уникнення [4]. Це вимагає диференційованої підтримки та гнучких педагогічних рішень.

Емоційна сфера є фоном для формування мотивації й визначає рівень залученості дитини до навчання. Ю. Бабаян і О. Коновалюк встановили виразний зв'язок між тривожністю та навчальною активністю: високий рівень тривожності корелює зі зниженням ініціативи, страхом помилок, уникненням складних завдань і переорієнтацією з внутрішнього інтересу на зовнішні стимули (оцінка, похвала) [3]. Це означає, що за умов емоційної напруги навчання перестає бути пізнавальною діяльністю та перетворюється на спосіб уникнення невдач. О. Кормило доводить, що страхи молодших школярів нерідко набувають поведінкових форм (нерішучість, імпульсивність, відмова від діяльності), що блокує розвиток навчальної мотивації [23]. О. Кормило підкреслює необхідність впровадження превентивних методик, спрямованих на

розвиток емоційної регуляції, зниження тривожності та формування позитивних навчальних переживань.

У молодшому шкільному віці формування навчальної діяльності визначається низкою вікових детермінант: розвитком довільної уваги, появою здатності до цілеспрямованої діяльності та поступовим переходом від емоційно-імпульсивної поведінки до регульованої. Дитина починає усвідомлювати соціальну роль «учень», вчиться планувати власні дії, контролювати результат і приймати навчання як провідний тип діяльності. Саме ці психічні та соціальні зрушення створюють основу для становлення внутрішньої навчальної мотивації.

Вікові детермінанти формування навчальної мотивації молодших школярів

Схема 1.1. Вікові детермінанти формування навчальної мотивації молодших школярів

Розвиток емоційної регуляції та емоційного інтелекту – один із ключових механізмів. Розвиток емоційної регуляції та емоційного інтелекту – один із ключових механізмів формування внутрішньої навчальної мотивації, оскільки саме здатність керувати власними емоціями, долати фрустрацію та підтримувати цілеспрямованість дозволяє дитині залишатися активною навіть у ситуаціях труднощів. За результатами досліджень О. Войтовської, емоційний інтелект у молодшому шкільному віці виконує функцію «внутрішнього ресурсу», який забезпечує позитивний емоційний фон навчання, підвищує рівень зацікавленості та сприяє формуванню мотивації до подолання інтелектуальних викликів [9]. Науковиця доводить, що діти, які краще розпізнають власні емоції, здатні адекватніше реагувати на ситуації успіху й невдач, рідше уникають складних завдань і демонструють більш стійку пізнавальну активність.

Подібних висновків доходить М. Шпак, яка вивчає механізми впливу емоційного інтелекту на навчальну діяльність молодших школярів. Учена зазначає, що розвиток емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці не лише допомагає формувати позитивний образ «Я-учень», але й забезпечує здатність до самопідтримки – тобто вміння заспокоїти себе, знайти внутрішні аргументи для продовження діяльності. Вона підкреслює, що саме поєднання емоційної саморегуляції й усвідомлення переживань створює умови для переходу від зовнішньої мотивації (похвала, оцінка) до внутрішньої (інтерес, самореалізація) [63].

Психологічний аспект емоційної регуляції детально аналізує О. Чебикін, який описує структуру емоційної регуляції в навчальній діяльності та доводить, що вміння контролювати імпульсивність, концентрацію уваги та оцінку власних помилок формує здатність до навчального самоконтролю [57]. Науковець наголошує, що довільність емоційної регуляції безпосередньо пов'язана з формуванням навчальних цілей, умінням планувати та завершувати

діяльність, а отже – є фундаментальною умовою виникнення стійкої внутрішньої мотивації.

У дисертаційних роботах О. Маляр показано, що здатність керувати емоціями розвивається поступово і залежить від індивідуально-вікових особливостей [30]. Дослідник доводить, що низька довільність емоційної регуляції може бути прямою причиною зниження навчальної мотивації через зростання тривожності, уникання складних завдань та орієнтацію на зовнішню оцінку. Тому він пропонує використовувати корекційні та тренінгові методики, спрямовані на розвиток саморегуляції (арт-терапія, дихальні техніки, вправи на усвідомлення емоцій), що дає позитивний мотиваційний ефект.

Розвиток рефлексивних умінь також виступає важливим компонентом формування навчальної мотивації. В. Легін зазначає, що здатність до рефлексії – це не просто вміння аналізувати свої помилки, а вміння усвідомлювати процес навчання як значущий і керований [25]. Коли дитина може пояснити, що і навіщо вона робить, вона починає сприймати навчання як власну діяльність, а не як вимогу дорослого. Рефлексія робить навчальний процес смисловим, а смисловість підтримує внутрішню мотивацію.

О. Савченко, досліджуючи розвиток навчальної діяльності в початковій школі, наголошує, що формування вміння вчитися – тобто опанування стратегій планування, самоконтролю та самоперевірки – надає дитині інструменти для досягнення результату [49]. Дитина перестає залежати від зовнішньої оцінки, бо має можливість самостійно оцінити свій прогрес. Це підсилює відчуття компетентності, яке є базовим механізмом внутрішньої мотивації за теорією самодетермінації.

Соціально-педагогічні умови створюють основу для виникнення та стійкого розвитку навчальної мотивації молодших школярів, адже саме шкільне середовище визначає, чи формуватиметься у дитини внутрішній інтерес до навчання, чи домінуватиме зовнішній тип мотивації. У працях Ю. Гільбуха та О. Киричук клас розглядається як цілісна психолого-педагогічна система, де взаємодія між учнями та вчителем набуває системного характеру [11]. Науковці

підкреслюють, що стиль педагогічного керівництва, характер комунікації та емоційний фон у класі формують навчально-мотиваційний клімат.

Дослідження О. Гнатюк поглиблює розуміння ролі вчителя у сучасному інформаційному суспільстві [12]. О. Гнатюк відходить від традиційної ролі педагога як носія знань і визначає його як організатора мотивуючого освітнього середовища, що передбачає створення навчальних ситуацій, які пробуджують допитливість, залучають учнів до активних форм роботи та надають можливість самовираження.

Практичні дослідження засвідчують, що ефективні педагогічні технології здатні цілеспрямовано посилювати навчальну мотивацію. Г. Циганенко наголошує на важливості створення умов ситуативного успіху, коли кожна дитина переживає реальне відчуття досягнення [56]. Такий досвід формує позитивне ставлення до навчання і сприяє внутрішній мотивації. Т. Докучина доповнює цю думку, підкреслюючи значення диференціації завдань та безоціночного підтримувального зворотного зв'язку. На її думку, відмова від жорсткого оцінювання у деяких видах діяльності дозволяє зняти тривожність, пов'язану зі страхом помилки, і повернути дитині інтерес та впевненість у власних силах [15].

Особливе місце у дослідженнях посідають діти з особливими освітніми потребами, для яких мотиваційна сфера нерозривно пов'язана з корекційними та підтримувальними впливами. У працях М. Михальської та співавторів доведено, що для учнів з інтелектуальними порушеннями ключовим чинником мотивації є педагогічний супровід, який забезпечує доступність матеріалу, емоційне підкріплення та формування позитивного досвіду успіху [34]. Автори показують, що успішне навчання можливе за умови зміни навчальних стратегій відповідно до можливостей дитини.

Л. Прохоренко зосереджує увагу на індивідуалізації мотиваційних програм для дітей із когнітивними порушеннями, описуючи застосування візуальних підказок, покрокових інструкцій, мотиваційних карт та інших інструментів, що допомагають дитині бачити результат своєї роботи [42]. Такі

підходи мінімізують фрустрацію, полегшують навчальний процес і сприяють поступовому переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої.

У контексті інклюзії дослідження Ю. Юрченко, М. Овчаренко демонструють, що розвиток мотивації успіху у дітей з особливими освітніми потребами можливий лише за умови міждисциплінарної співпраці: педагог, психолог, асистент учителя та батьки мають діяти узгоджено [66]. Автори підкреслюють важливість адаптації завдань, розроблення індивідуальних програм розвитку і постійного діалогу з родиною.

Отже, аналіз досліджень доводить, що формування навчальної мотивації у молодших школярів є багатофакторним процесом. Сприятливий мотиваційний клімат створюється тоді, коли педагогічне середовище забезпечує прийняття, підтримку, ситуацію успіху та індивідуалізацію навчання. Саме соціально-педагогічні чинники визначають, чи буде навчання джерелом внутрішнього інтересу, чи залишиться діяльністю, що виконується заради зовнішньої оцінки.

Сучасні психологічні дослідження підтверджують, що емоційно-поведінкові труднощі (негативні емоційні стани, порушення адаптації, страхи, тривожність) є одним із ключових факторів, що знижують навчальну мотивацію молодших школярів. Вони впливають на здатність дитини включатися в навчальну діяльність, знижують рівень пізнавальної активності, порушують здатність зосереджуватися на завданні та отримувати задоволення від процесу навчання.

О. Маляр досліджував негативні емоційні прояви молодших школярів і встановив, що емоційне напруження, тривожність і страхи безпосередньо впливають на мотиваційний компонент навчальної діяльності [31]. Дитина, яка постійно перебуває у стані тривоги, спрямовує ресурси на подолання емоційного дискомфорту, а не на виконання навчального завдання. О. Маляр визначає типові поведінкові прояви дитини з емоційними труднощами: уникання навчальної діяльності, швидка «втома» на уроці, знижена самооцінка,

підвищений страх помилки. Маляр підкреслює, що така дитина не включається у процес через боязнь невдачі, а не через відсутність інтересу.

Н. Карпенко, вивчаючи негативні почуття та їхній вплив на навчальну поведінку, підтверджує, що діти з емоційними труднощами демонструють агресивні реакції (зовнішній протест) або замкненість та апатію (внутрішній протест) [18]. Дослідниця доводить, що у таких учнів формується «захисна незацікавленість»: зниження мотивації виникає як захисна реакція на можливу фрустрацію.

Г. Кіракосян, аналізуючи адаптаційні труднощі першокласників, підкреслює ефективність арт-терапевтичних технік у нормалізації емоційного фону [22]. Арт-терапія зменшує негативізм, тривожність, а головне – створює позитивний досвід успіху без конкуренції та оцінювання, що є критично важливим для формування внутрішньої навчальної мотивації.

Д. Шульженко, О. Шульженко зазначають, що для дітей з розладами аутистичного спектра традиційні мотиваційні стратегії можуть бути неефективними або навіть травмувальними [64]. Для підтримки навчальної мотивації учнів з аутизмом необхідно: використовувати візуальні підказки та структуровані інструкції; розбивати завдання на малі етапи; давати передбачуваний і стабільний алгоритм виконання завдань.

Ці висновки узгоджуються з даними М. Михальської, Л. Прохоренко, які доводять: індивідуалізація освітнього впливу та адаптація мотиваційних стратегій є ключовою умовою розвитку навчальної активності дітей з особливими освітніми потребами [34; 42].

Загалом, у молодшому шкільному віці формуються і створюються основні компоненти структури навчально-пізнавальної діяльності. Тому основним завданням НУШ сьогодні є насамперед формування у молодших школярів цілісної повноцінної навчальної діяльності («уміння вчитися»). Тільки за цієї умови вони можуть успішно навчатися в майбутньому, тобто у середніх класах, де навчання є одним із основних видів суспільно корисної діяльності школярів.

Психологічні особливості молодшого шкільного віку – адаптаційні процеси, розвиток емоційної регуляції, формування рефлексії та навчальних умінь, а також специфіка соціальної взаємодії з вчителем і однолітками – виступають визначальними чинниками формування навчальної мотивації. Підвищення внутрішньої мотивації потребує комплексних заходів: діагностики не лише орієнтації й інтересів, а й емоційного стану; цілеспрямованої роботи над емоційною регуляцією і рефлексією; адаптації навчального середовища з урахуванням індивідуальних особливостей та спеціальних освітніх потреб. Такий міждисциплінарний підхід забезпечує синергетичний ефект у розвитку стійкої, внутрішньо мотивованої навчальної діяльності молодших школярів.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз наукових джерел доводить, що навчальна мотивація молодших школярів має складну багатовимірну природу і формується, як результат взаємодії когнітивних, емоційних, вольових та соціально-педагогічних факторів. Теоретичний аналіз показує: мотивація не є статичним «трендом» поведінки, а динамічною системою, яка змінюється під впливом досвіду успіху, стилю взаємодії з учителем, емоційного стану дитини та конкретного змісту діяльності. Відтак ефективна педагогічна робота має виходити не з ізольованого стимулювання, а з цілісного підтримування мотиваційної сфери дитини у природному для неї діяльнісному контексті.

Особливу роль у становленні внутрішньої мотивації відіграють емоційна регуляція та розвиток рефлексивних умінь. Здатність дитини розпізнавати власні емоції, коригувати емоційні реакції та давати собі внутрішню підтримку створює психологічний ресурс для подолання фрустрацій і невдач, знижує тривожність і підвищує стійкість пізнавальної активності. Рефлексія над власною діяльністю перетворює навчальний процес із зовнішньо нав'язаного завдання на усвідомлену діяльність, що має внутрішній сенс для учня; розвиток умінь планувати, самоконтролювати та аналізувати результати прямо корелює зі зростанням відчуття компетентності й внутрішньої мотивації.

Ключовим детермінантом мотиваційних орієнтацій є педагогічна взаємодія: стиль керівництва, характер зворотного зв'язку, організація діяльності та психологічний клімат у класі визначають, чи переважатиме у дитини інтерес до пізнання, чи зовнішня орієнтація на оцінку й схвалення. Ситуативні практики, що створюють досвід успіху (диференціація завдань, адекватна підтримка, акцент на прогресі), сприяють трансформації зовнішніх стимулів у внутрішню мотивацію. Навпаки, часте фокусування на помилках, порівняння з іншими та надмірний контроль посилюють тривожність і формують захисні стратегії уникнення діяльності.

Особливу увагу потребує робота з дітьми, які мають емоційно-поведінкові труднощі або індивідуальні освітні потреби. Для цих учнів важливими є структуровані та індивідуалізовані підходи: розбиття завдань на потужні етапи, використання візуальних підказок, моделювання алгоритмів дій, міждисциплінарна співпраця педагогів і психологів. Така адаптація не лише підвищує доступність навчального матеріалу, а й створює безпечний емоційний досвід, необхідний для виникнення мотивації досягнення.

З теоретичного погляду, перехід від зовнішньої до внутрішньої мотивації потребує одночасного впливу на кілька рівнів: організацію діяльності, формування емоційної компетентності.

Науково-методичний аналіз теоретичних джерел доводить, що сучасна психологічна робота у формуванні мотивації до навчання полягає в потребі розробки практично орієнтованих програм, які поєднують розвиток емоційної регуляції, формування рефлексивних умінь та впровадження діяльнісних методик навчання, а також системи моніторингу мотивації, що враховує її динамічний характер. Такий підхід забезпечить не лише підвищення навчальної активності, а й загальне емоційне благополуччя дитини та її готовність до подальшого навчального розвитку.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Характеристика вибірки та бази проведення дослідження

Емпіричне дослідження було проведено на базі закладу загальної середньої освіти № 29 м. Миколаїв. Освітній процес у цьому закладі організовано відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти та Концепції Нової української школи, що передбачає створення сприятливого, психологічно безпечного середовища та орієнтацію на розвиток внутрішньої мотивації до навчання. Саме такі умови є оптимальними для проведення дослідження, оскільки дозволяють оцінити навчальну мотивацію молодших школярів у природних умовах освітнього процесу.

У дослідженні брали участь учні двох класів початкової школи (1-го та 2-го класів). Загальна кількість учасників становила 40 дітей, з них 22 дівчинки та 18 хлопчиків. Віковий діапазон вибірки – від 6 до 8 років. Учні 1-го класу у кількості 20 осіб – експериментальна група, учні 2-го класу, у кількості 20 осіб – контрольна група. Такий вік є сенситивним для формування мотиваційної сфери, оскільки діти переходять від ігрової до навчальної діяльності як провідної, набувають первинних навичок саморегуляції, приймають соціальні норми і правила шкільної взаємодії.

Критеріями включення дітей у дослідження були:

- належність до молодшого шкільного віку;
- навчання у звичайному загальноосвітньому класі;
- відсутність діагностованих інтелектуальних порушень чи тяжких емоційно-поведінкових розладів;
- згода батьків (законних представників) на участь у дослідженні.

Дослідження проходило у три етапи, послідовність яких узгоджувалася з адміністрацією школи та класними керівниками:

1. Констатувальний етап – первинна діагностика навчальної мотивації;
2. Формувальний етап – впровадження психологічної програми розвитку навчальної мотивації (в межах третього розділу);
3. Контрольний етап – повторна діагностика з метою порівняння результатів.

Під час взаємодії з учнями дослідник дотримувався етичних норм психологічної практики: забезпечувався принцип конфіденційності, добровільності участі та недопущення оцінки особистості дитини через результати діагностики. Усі бланки з відповідями дітей кодувалися, що виключало можливість ідентифікації учасників.

У ході роботи також використовувалися спостереження за поведінкою учнів на уроках та короткі бесіди з учителями щодо проявів навчальної активності дітей. Це дозволило отримати додаткові якісні дані про особливості мотиваційної сфери школярів і здійснити більш точну інтерпретацію результатів тестування.

Таким чином, вибірка є репрезентативною щодо вікової групи молодших школярів та дозволяє провести аналіз рівнів навчальної мотивації у реальних умовах освітнього процесу.

2.2. Огляд і обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження

Для емпіричного дослідження навчальної мотивації молодших школярів було застосовано комплекс із чотирьох психодіагностичних методик, орієнтованих на виявлення рівня сформованості мотиваційної сфери, типу провідних мотивів та спрямованості учіння на здобуття знань. Усі методики відповідають віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, не потребують складних інструкцій і забезпечують можливість кількісного та якісного аналізу результатів.

Для визначення рівня навчальної мотивації молодших школярів було обрано наступні методики:

- Анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової
- Методика вивчення мотивації в першокласників (за М. Гінзбург)
- Діагностика мотивації учіння за тестом «Типологія мотивів учіння «Сходінка спонук». (О. Божович, І. Маркова)
- Опитувальник «Спрямованість на набуття знань» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова)»

Анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової

Методика призначена для визначення загального рівня навчальної мотивації та ставлення дитини до шкільного середовища. Учні пропонується серія запитань, що стосуються емоційних переживань і ставлення до навчання (чи подобається ходити до школи, чи хочеться пропускати уроки, чи отримують задоволення від спілкування з однокласниками). Методика може проводитися як індивідуально, так і групою. Вибір варіанта відповіді здійснюється письмово або шляхом позначки у бланку. Обробка полягає у підрахунку балів за спеціальним ключем, після чого визначається рівень мотивації: високий, середній, зовнішній, низький або негативний. Повний стимульний матеріал та шкала оцінювання подані у додатку А

Методика вивчення мотивації в першокласників (за М. Гінзбург)
Методика спрямована на виявлення мотивів, які спонукають дитину відвідувати школу. В основу покладено прийом персоніфікації мотивів, коли школяреві зачитується коротка оповідь про кількох персонажів, кожен з яких має власний мотив учіння: навчально-пізнавальний, соціальний, позиційний, ігровий, мотив оцінки або зовнішній мотив. Дитина тричі обирає персонажа, позиція якого її найбільше приваблює, і таким чином проявляє свій домінуючий мотив. Кожен мотив має числове значення (від 0 до 5 балів). Сума балів визначає провідну мотивацію до навчання. Повна інструкція, процедура та критерії оцінювання подані у додатку Б

Діагностика мотивації учіння за тестом «Типологія мотивів учіння. Сходінка спонук» (О. Божович, І. Маркова).

Методика оцінює структуру мотивів навчальної діяльності. Учневі пропонується набір карток із твердженнями, що відображають різні мотиви учіння. Дитина самостійно вибудовує їх у порядку значущості, формуючи власну «драбинку мотивів». Перші позиції визначають провідні мотиви, а нижні – другорядні. Тест дозволяє визначити співвідношення пізнавальних та соціальних мотивів. Якщо серед перших чотирьох позицій переважають пізнавальні мотиви, це свідчить про сформовану внутрішню навчальну мотивацію. Якщо домінують соціальні мотиви (визнання, оцінка, схвалення), це вказує на зовнішню мотивацію. Процедура проведення та інструкція наведені у додатку В

Опитувальник «Спрямованість на набуття знань» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова)

Опитувальник дає змогу визначити, чи переважає у дитини внутрішня спрямованість на здобуття знань, чи її навчання зумовлене зовнішніми факторами (оцінка, вимога дорослого). Дитина обирає один із двох варіантів відповіді на кожне твердження, що дозволяє виявити ставлення до навчальних труднощів, реакцію на успіх чи невдачу, здатність до самостійного аналізу помилок. Під час обробки за кожну відповідь, що збігається з ключем, нараховується один бал. Загальна сума визначає рівень мотивації на набуття знань: низький (1–4 бали), середній (5–8 балів), високий (9–12 балів). Повний зміст опитувальника представлено у додатку Г

Застосування різних методів дозволяє дослідити навчальну мотивацію в кількох площинах: емоційне ставлення до школи, провідний мотив учіння, структура мотивів та орієнтація на отримання знань. Це підвищує надійність і валідність результатів, дає змогу отримати цілісне уявлення про мотиваційну сферу учнів 1–2 класів та виявити потребу у подальшій психологічній підтримці або корекційно-розвивальній роботі.

Таким чином, обраний інструментарій забезпечує валідність і надійність результатів, а також дає змогу отримати комплексне уявлення про навчальну мотивацію молодших школярів.

2.3. Визначення рівнів навчальної мотивації за результатами діагностичних методик

Дослідження рівнів навчальної мотивації учнів молодшого шкільного віку здійснювалося з використанням методики «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової. Ця методика дозволяє виявити загальне ставлення дитини до навчальної діяльності, визначити її емоційне переживання шкільного середовища та домінуючий мотив учіння. Після проведення тестування відповіді кожного учня були опрацьовані згідно з ключем, отримані бали переведені у рівні навчальної мотивації. Далі результати було згруповано за класами (1 та 2 клас) для виявлення динаміки сформованості навчальної мотивації залежно від стажу навчання у школі. Розподіл представлено в таблиці.

Таблиця 2.1.

Рівні навчальної мотивації учнів 1–2 класів за методикою Н. Лусканової

Рівень навчальної мотивації	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Високий рівень	1	5	6	30
Середній рівень	4	20	10	50
Зовнішня мотивація	8	40	3	15
Низький рівень	5	25	1	5
Негативне ставлення	2	10	0	0

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про суттєві відмінності у структурі навчальної мотивації між першокласниками та другокласниками. У першокласників переважають зовнішні мотиви і низький рівень мотивації: 40 % учнів мають зовнішню мотивацію (виконують навчальні дії переважно заради схвалення дорослих або оцінки), ще 25 % демонструють

низький рівень навчальної мотивації. Десята частина учнів першого класу (10 %) виявляє негативне ставлення до школи, що може бути пов'язано з труднощами адаптації та переходом від ігрової діяльності до навчальної.

У другокласників картина істотно інша: половина дітей (50 %) має середній рівень навчальної мотивації, а у 30 % сформована внутрішня, висока мотивація. Це свідчить про появу більшої відповідальності, розуміння соціальної значущості навчання та розвиток пізнавальних мотивів. Кількість дітей із зовнішньою або низькою мотивацією значно зменшується порівняно з першокласниками.

Таким чином, наявна позитивна динаміка навчальної мотивації з переходом від 1 до 2 класу. Учні другого класу частіше демонструють зацікавленість процесом навчання, менше орієнтуються на зовнішні стимули та оцінки, що свідчить про формування елементів внутрішньої навчальної мотивації. У першокласників мотиваційна сфера перебуває на етапі становлення, їм потрібна підтримка, схвалення і створення умов для позитивного досвіду навчальної діяльності.

Ці результати підтверджують, що навчальна мотивація є динамічною і значною мірою залежить від адаптації дитини до шкільного середовища, досвіду навчальних успіхів та психологічної підтримки з боку дорослих.

Друга методика, використана у дослідженні, – методика М. Гінзбург, яка дозволяє визначити провідний мотив відвідування школи. Її особливістю є персоніфікація мотивів: дитині пропонується обрати персонажа з оповідання, що «виражає» її власне ставлення до навчання. У методиці виокремлюється шість типів мотивів:

- навчальний (пізнавальний),
- соціальний,
- позиційний (статусний),
- мотив оцінки,
- ігровий,
- зовнішній (підкорення дорослому).

Кожен вибір має певну кількість балів: від 0 (зовнішній мотив) до 5 балів (навчальний мотив). Той мотив, який набирає найбільшу кількість балів, вважається провідним у навчальній діяльності дитини.

У ході дослідження кожна дитина робила три вибори, що дозволяло уточнити стабільність мотиву. Після обробки результатів отримані дані було згруповано у таблицю, окремо для учнів першого та другого класу.

Таблиця 2.2.

Провідні мотиви навчання учнів 1–2 класів за методикою М. Гінзбург

Тип мотиву	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Навчальний мотив	4	20 %	11	55 %
Соціальний мотив	3	15 %	4	20 %
Позиційний мотив	6	30 %	2	10 %
Мотив оцінки	2	10 %	2	10 %
Ігровий мотив	4	20 %	1	5 %
Зовнішній мотив	1	5 %	0	0 %

Результати показали суттєві відмінності між першокласниками та другокласниками.

У 1 класі провідним є позиційний мотив – його обрали 6 дітей (30 %). Це означає, що для першокласників найважливішим є сам факт статусу «я школяр». Діти прагнуть належати до шкільної спільноти, носити форму чи портфель, виконувати роль учня. Навчальна діяльність ще не усвідомлюється ними як цінність, натомість важливим є символічний статус і новизна ситуації.

На другому місці серед учнів 1 класу – навчальний (пізнавальний) мотив та ігровий мотив (по 4 вибори, 20 %). Частина дітей проявляє інтерес до самого процесу пізнання, однак інша частина сприймає урок як продовження ігрової діяльності, що характерно для переходу від дошкільного до шкільного віку. Це свідчить про те, що навчальна діяльність у першокласників ще не набула внутрішнього змісту, а зберігає елементи гри та новизни.

Соціальний мотив (усвідомлення важливості навчання) виявився у 3 дітей (15 %), що може означати початкове розуміння зв'язку між навчанням та майбутніми результатами (наприклад, «треба вчитися, щоб стати розумним»). Ще менше дітей орієнтуються на отримання оцінок (2 учні, 10 %) або виконують навчальні дії виключно за вимогою дорослого (1 учень, 5 %). Це підтверджує, що у першокласників мотивація лише формується і значною мірою базується на зовнішніх стимулах.

У 2 класі ситуація змінюється. Домінує навчальний (пізнавальний) мотив – 11 дітей (55 %). Більшість другокласників виявляють зацікавленість у змісті навчального матеріалу, прагнуть отримувати нові знання, більше усвідомлюють цінність навчальної діяльності. Це свідчить про поступове становлення внутрішньої, стійкої навчальної мотивації.

Соціальний мотив посідає друге місце (4 учні, 20 %). Дітям цього віку вже зрозуміло, що навчання є важливим і потрібним для подальшого розвитку. Мотив оцінки залишається стабільним – по 2 учні (10 %) у кожному класі, що вказує на наявність невеликої групи дітей, орієнтованих на зовнішній результат (отримання хорошої оцінки).

Позиційний мотив у 2 класі зменшується більш ніж утричі (2 учні, 10 %), оскільки новизна шкільного статусу зникає, а мотивація стає більш змістовною. Ігровий мотив майже зникає (1 учень, 5 %), що засвідчує перехід від ігрової до навчальної діяльності як провідної у цьому віці. Зовнішній мотив (вимога дорослого) у 2 класі взагалі не зафіксований.

Отже, результати свідчать про позитивну динаміку формування навчальної мотивації: від орієнтації на статус і гру у першому класі до переважання пізнавального мотиву в другому класі. У дітей зростає усвідомлення важливості знань, вони стають більш самостійними у навчанні, менше залежать від зовнішніх вимог та стимулів, що є показником становлення навчальної діяльності як провідної.

Методика «Сходінка спонук» дає змогу визначити, які мотиви навчання є пріоритетними для учня – пізнавальні чи соціальні. Дітям пропонуються картки

з висловлюваннями про те, «чому я вчуся». Учень самостійно будує ієрархію від найбільш важливого твердження до найменш значущого.

Відповідно до авторського підходу мотиви поділяються на дві групи:

- пізнавальні мотиви: бажання дізнаватися нове, задоволення від процесу навчання, бажання навчитися самостійно виконувати завдання;
- соціальні мотиви: прагнення схвалення вчителя чи батьків, отримання оцінки, бажання бути «кращим за інших».

Аналіз здійснюється шляхом визначення, які мотиви учень розмістив у перших чотирьох позиціях. Якщо серед них переважають пізнавальні мотиви – мотивація вважається внутрішньою, якщо соціальні – переважає зовнішня мотивація.

Таблиця 2.3.

Провідний тип мотивів за методикою «Сходінка спонук»

Провідний тип мотивів	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Переважають пізнавальні мотиви	5	25 %	14	70 %
Переважають соціальні мотиви	15	75 %	6	30 %

Згідно з даними таблиці, у дослідженні було проаналізовано провідні типи навчальних мотивів учнів 1-го та 2-го класів за методикою «Сходінка спонукань». Метою було визначити, які мотиви є домінуючими на початковому етапі навчання та як вони змінюються в процесі адаптації дітей до шкільного середовища.

У першокласників простежується явна перевага соціальних мотивів. Серед 20 учнів 1 класу у 15 дітей (75 %) домінують зовнішні мотиви: прагнення отримати похвалу від учителя або батьків, бажання заслужити увагу й позитивну оцінку. Це свідчить про те, що для більшості першокласників процес навчання ще не є самоцінним; головним стимулом до виконання завдань виступає емоційне схвалення дорослого. Така залежність від зовнішнього

оцінювання є характерною для першого року навчання, коли навчальна діяльність ще тільки формується, а потреба в підтримці залишається високою.

Лише 5 учнів 1 класу (25 %) продемонстрували переважання пізнавальних мотивів. У цих дітей фіксується внутрішній інтерес до нового, прагнення самотійно дізнаватися, виконувати завдання не заради оцінки, а заради самого процесу пізнання. Проте їх частка є суттєво меншою порівняно з дітьми, орієнтованими на соціальне підкріплення.

У другокласників спостерігається протилежна тенденція. У 2 класі в 14 дітей (70 %) домінують пізнавальні мотиви. Більшість учнів другого року навчання проявляють інтерес до отримання знань, прагнуть розібратися у змісті навчальних завдань та довести результати до кінця. Це може бути свідченням формування навчальної мотивації як внутрішньої цінності та поступового становлення навчальної діяльності.

Лише 6 учнів 2 класу (30 %) орієнтуються насамперед на соціальні мотиви. Це частина дітей, які все ще потребують зовнішнього підкріплення для підтримки навчальної активності.

Отримані результати демонструють позитивну динаміку: від домінування зовнішньої, соціально орієнтованої мотивації у першокласників до зростання внутрішньої, пізнавальної мотивації у другокласників. Це підтверджує, що в процесі адаптації до шкільного життя інтерес до знань поступово стає самотійною внутрішньою потребою, що є важливим маркером сформованості навчальної діяльності.

Четвертою методикою, застосованою у дослідженні, був опитувальник «Спрямованість на набуття знань». Він спрямований на визначення того, чи є навчальна діяльність цінністю для дитини, чи вона навчається здебільшого через зовнішні стимули (оцінку, контроль, вимогу дорослого). Учні обирають один із двох варіантів відповідей на кожне твердження. Відповіді, що свідчать про внутрішню мотивацію та спрямованість на здобуття знань, оцінюються одним балом. Після підрахунку балів визначається рівень спрямованості на набуття знань:

- 1–4 бали – низький рівень (переважають зовнішні мотиви: оцінка, уникнення осуду);
- 5–8 балів – середній рівень (внутрішня мотивація нестійка, залежить від ситуації);
- 9–12 балів – високий рівень (навчання є особистісною цінністю, наявна пізнавальна мотивація).

Результати опитування наведено у таблиці.

Таблиця 2.4.

Рівні спрямованості на набуття знань за методикою Є. Ільїна, Н. Курдюкової

Рівень спрямованості на набуття знань	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Високий рівень	3	15 %	12	60 %
Середній рівень	7	35 %	6	30 %
Низький рівень	10	50 %	2	10 %

Аналіз результатів, поданих у таблиці 2.4, дає змогу оцінити рівень сформованості внутрішньої навчальної мотивації молодших школярів через показник спрямованості на набуття знань. Методика вимірює, наскільки учень орієнтований на сам процес пізнання, а не на зовнішні стимули (оцінка, вимоги дорослого чи уникнення покарання).

Отримані результати демонструють суттєву різницю між першокласниками та другокласниками.

У першому класі половина учнів (50 %) має низький рівень спрямованості на здобуття знань. Для таких дітей характерне сприйняття навчання як обов'язку, що виконується під впливом зовнішнього контролю або очікувань дорослих. Вони схильні уникати розумового зусилля, не проявляють ініціативи та швидко втрачають інтерес до навчального матеріалу. Навчання для них є швидше діяльністю, яку потрібно виконати, ніж процесом, що приносить пізнавальне задоволення.

Середній рівень спрямованості виявлено у 35 % першокласників. Учні цієї групи періодично проявляють інтерес і старанність, проте мотивація у них нестійка і залежить від зовнішніх умов: настрою, ставлення вчителя, складності завдання. Найчастіше вони здатні старанно працювати лише тоді, коли навчання супроводжується позитивним емоційним підкріпленням (похвалою, схваленням, оцінкою).

Високий рівень спрямованості на набуття знань притаманний лише 15 % учнів першого класу. Для цих дітей характерне внутрішнє прагнення вчитись, отримувати нову інформацію, аналізувати власні помилки. Вони відчують інтерес незалежно від оцінювання та здатні докладати вольових зусиль у процесі виконання завдань.

Кардинально інша ситуація спостерігається у другому класі. Більшість другокласників (60 %) демонструють високий рівень спрямованості на навчальну діяльність. Вони вміють ставити навчальну мету, прагнуть до самостійності та відчують задоволення від отримання знань. Це свідчить про формування внутрішньої навчальної мотивації та перехід від зовнішнього стимулювання до усвідомленого пізнавального інтересу.

Середній рівень виявлено у 30 % другокласників. Навчання для них має значення, але ще залежить від зовнішніх чинників. Низький рівень мають лише 10 % дітей, що демонструє суттєве зниження зовнішньої мотивації порівняно з першокласниками.

Отже, отримані дані підтверджують позитивну динаміку розвитку внутрішньої мотивації: з віком та накопиченням навчального досвіду діти переходять від зовнішньої орієнтації (оцінка, бажання сподобатися дорослим) до внутрішньої (пізнавальний інтерес, бажання вчитися заради знань). Результати методики Є. Ільїна, Н. Курдюкової узгоджуються з попередніми діагностичними даними і переконливо свідчать про формування навчальної мотивації у процесі шкільного навчання.

Висновки до розділу 2

Нами було здійснено організацію та проведення емпіричного дослідження навчальної мотивації учнів молодшого шкільного віку, визначено підхід до добору досліджуваної вибірки, охарактеризовано базу дослідження та використаний психодіагностичний інструментарій, а також узагальнено результати діагностики.

Дослідження було проведено в природних умовах освітнього процесу сучасного закладу загальної середньої освіти, що працює відповідно до ідей Нової української школи. У вибірку входили 40 учнів 1-го та 2-го класів (віком від 6 до 8 років), що забезпечило можливість порівняння мотиваційних особливостей дітей на різних етапах адаптації до шкільного навчання. Дотримано етичних вимог дослідження: забезпечено добровільність участі, конфіденційність результатів, уникнення оцінювального ставлення до дитини.

Було обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію та застосовано чотири валідні методики, спрямовані на комплексне вивчення структури мотиваційної сфери молодших школярів: анкету «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової, методику визначення провідного мотиву навчання за М. Гінзбург, тест «Сходінка спонук» (А. Божович, І. Маркова) та опитувальник «Спрямованість на набуття знань» (Є. Ільїн, Н. Курдюкова). Кожна методика дозволила оцінити окремий аспект мотивації: загальний рівень готовності до навчання, провідний тип мотиву, співвідношення внутрішньої і зовнішньої мотивації, орієнтацію на процес пізнання.

Результати діагностики показали помітні відмінності між першокласниками та другокласниками. Для першокласників характерне домінування зовнішніх мотивів: орієнтація на оцінку, схвалення дорослих, статус «я школяр». У частини дітей зафіксовано низький рівень навчальної мотивації або негативне ставлення до школи, що свідчить про труднощі адаптації та незавершений перехід від ігрової до навчальної діяльності. У другокласників виявлено зростання внутрішньої мотивації: діти частіше

проявляють інтерес до змісту навчальних завдань, прагнуть отримувати нові знання, демонструють вищий рівень самостійності та відповідальності.

Результати чотирьох методик виявилися узгодженими. У 2 класі переважають пізнавальні мотиви та високий рівень спрямованості на здобуття знань, тоді як у 1 класі мотивація є переважно зовнішньою. Таким чином підтверджено, що навчальна мотивація молодших школярів є динамічною і змінюється в процесі адаптації до нового виду діяльності. Зростання внутрішньої мотивації пов'язане з набуттям досвіду навчання, розвитком пізнавального інтересу, успішністю виконання завдань і позитивним ставленням дорослих.

Отже, результати емпіричного дослідження підтверджують, що навчальна мотивація на етапі молодшого шкільного віку проходить стадію становлення, від ситуативної зовнішньої мотивації у першокласників – до формування елементів усвідомленої внутрішньої мотивації у другокласників. Отримані дані обґрунтовують необхідність педагогічного впливу, спрямованого на розвиток пізнавальних мотивів, самооцінки, самостійності та рефлексії у молодших школярів, що стало підставою для розроблення формувальної програми, представлено у третьому розділі роботи.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Програма формування навчальної мотивації молодших школярів

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного становлення навчальної діяльності, під час якого відбувається перехід від ігрової до навчальної мотивації. Саме у 1–2 класах у дітей формується уявлення про школу, власні навчальні можливості та відбувається первинне усвідомлення сенсу навчання.

На цьому етапі важливо підтримати становлення внутрішньої мотивації, адже саме вона забезпечує довготривалу навчальну активність, здатність долати труднощі й отримувати задоволення від процесу пізнання.

За відсутності цілеспрямованої підтримки навчальна мотивація може залишатися зовнішньою, ситуативною, орієнтованою лише на оцінку чи схвалення дорослих.

Результати констатувального етапу дослідження підтвердили наявність проблем: значна частина першокласників має низьку або зовнішню навчальну мотивацію, орієнтовану на гру, оцінку чи статус «школяра». Учні другого класу вже демонструють тенденцію до зростання пізнавального інтересу, однак потребують додаткової підтримки для закріплення внутрішніх мотивів навчання.

Отже, виникає необхідність у спеціально розробленій програмі, спрямованій на розвиток внутрішньої навчальної мотивації, позитивного ставлення до навчання та формування в учнів здатності усвідомлено діяти, планувати свою діяльність і долати труднощі.

Метою програми є розвиток пізнавальної мотивації та внутрішньої навчальної активності молодших школярів через використання інтерактивних прийомів, емоційного підкріплення, створення ситуацій успіху та можливостей для самостійного вибору і прояву ініціативи.

Особливість програми – поетапність. Спочатку дитина усвідомлює власні сильні сторони, відчуває успіх, потім навчається ставити цілі, планувати діяльність, долати труднощі, співпрацювати з іншими. Кінцевим результатом є внутрішнє прийняття навчання як цінності.

Завдання програми:

1. Сприяти формуванню внутрішніх мотивів навчання (пізнавального інтересу, бажання отримувати нові знання).
2. Підвищити впевненість дітей у власних можливостях, розвинути позитивне ставлення до навчальних труднощів.
3. Навчити дитини ставити навчальну мету, планувати виконання завдання, аналізувати результат.
4. Розвивати навички самоконтролю, самооцінки та рефлексії власної діяльності.

Тривалість програми: 8 занять по 30–35 хвилин із проміжним впровадженням елементів підтримки в навчальний процес (мікрорефлексії, міні-нагороди, самооцінювання).

Форма роботи: групова (клас), із елементами індивідуальної рефлексії.

Цільова група: учні 1–2 класів (20 осіб у групі).

Очікувані результати впровадження програми:

- підвищення рівня внутрішньої навчальної мотивації;
- зменшення залежності від оцінки та зовнішніх стимулів;
- розвиток пізнавального інтересу та ініціативності;
- зростання навчальної активності та включеності учнів у процес пізнання;
- підвищення самооцінки та навчальної самостійності.

Таблиця 3.1

Структура програми підвищення навчальної мотивації молодших школярів

№ заняття	Назва заняття	Мета заняття	Завдання	Зміст та форми роботи	Методи та прийоми
1	Я вмію вчитися	формування позитивного ставлення до навчання, усвідомлення власних сильних сторін	– підвищити самооцінку; – навчити бачити власні успіхи; – формувати позитивний образ «я як учень»	Вправа «Що я вже вмію» (діти заповнюють картку «Я вмію...» і презентують найважливіше уміння); гра «Мої суперздібності» (кожен називає навичку однокласника); рефлексія «Крок успіху» (діти прикріплюють свій «крок» на плакат успіху)	Метод позитивного підкріплення; ; рефлексивні техніки; прийом «Демонстрація власного досягнення»; ігрова мотивація
2	Чому важливо вчитися	формування усвідомленої навчальної мотивації, зв'язку між навчанням і практичними результатами	– сформувати розуміння цінності навчання; – показати зв'язок знань із майбутнім; – сприяти формуванню цілей	Вправа «Моє майбутнє» (діти малюють професію/мрію і визначають, які знання для цього потрібні); казкова історія «Чому знання допомагають»; групова дискусія «Що змінюють знання?»	Метод проєкції; бесіда; мотивувальна казка; візуалізація; створення особистісного сенсу
3	Навчаюся, бо мені цікаво	розвиток пізнавального інтересу, уміння ставити	– навчити ставити запитання; – показати, що навчальний	Дослідницьке завдання (простий науковий експеримент із	Метод дослідження; експеримент; евристична бесіда;

		запитання, пошук інформації	процес може бути цікавим і дослідницьким; – стимулювати допитливість	матеріалами), вправа «Чому–чому?» (ланцюжок запитань), презентація міні-висновку	розвиток критичного мислення
4	Ситуація успіху	підсилення впевненості через отримання позитивного досвіду виконання навчального завдання	– забезпечити досвід успіху; – навчити помічати власний прогрес; – зменшити страх помилки	Міні-проекти в парах із диференційованих завдань; набуття ролі «експерта», рефлексія досягнень через заповнення міні-щоденника	Створення ситуації успіху; диференціація завдань; кооперація; прийом «експерт»
5	Вчуся самостійно	розвиток уміння планувати роботу й контролювати виконання завдання	– сформувати навички самоконтролю; – навчити працювати за алгоритмом; – посилити здатність завершувати розпочате	Робота з алгоритмом «Планую – виконую – перевіряю»; індивідуальна робота за планом; заповнення міні-щоденника успіху	Метод саморегуляції; алгоритмізація; поетапність навчальних дій; самооцінювання
6	Я можу впоратися з труднощами	формування навичок подолання труднощів у навчанні, витримки та наполегливості	– навчити обирати стратегію подолання труднощів; – знизити тривогу перед складним завданням; – підвищити наполегливість	Вправа «Секрети наполегливості»; історія про героя, який не здається; групове розв’язання задачі з обговоренням кроків	Проблемно-орієнтоване навчання; моделювання; рольова гра; групове обговорення

7	Працюємо разом	формування соціального мотиву навчання, розвиток умінь співпрацювати	– навчити взаємодії у групі; – зменшити орієнтацію на оцінку; – розвивати відповідальність за спільний результат	Командне завдання; розподіл ролей (лідер, доповідач, секретар, дизайнер); презентація спільного результату	Методи кооперативного навчання; робота в групах; соціальна мотивація; колективний результат
8	Мій шлях успіху	підведення підсумків програми, формування відчуття власного прогресу, закріплення внутрішньої мотивації	– закріпити вміння рефлексувати; – усвідомити зміни; – сформувати позитивне ставлення до подальшого навчання	Заповнення плаката «Дерево досягнень»; вправа «Я став...»; вручення дипломів і подяки	

Методи і техніки, що застосовуються:

- ігрові методи та ситуативні завдання;
- робота в групах і парах;
- рефлексивні техніки («Коло вражень», «Сходишки успіху»);
- створення ситуацій успіху;
- елементи арт-терапії (візуалізація досягнень).

Наведемо приклади декількох занять.

ЗАНЯТТЯ 1. «Я ВМІЮ ВЧИТИСЯ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття (коло, індивідуальна та групова робота)

Мета: формувати позитивне ставлення до навчання, усвідомлення власних сильних сторін і можливостей.

Завдання:

- розвивати навички самопізнання;

- підвищувати самооцінку через усвідомлення власних умінь;
- формувати позитивний образ «Я – учень».

Обладнання: картки «Я вмію...» (по одній для кожної дитини), стікери-кроки (можуть бути вирізані з кольорового паперу), великий плакат «Сходишки успіху» або «Плакат успіху», маркери/олівці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Організаційний момент. Привітання

Діти сидять у колі.

Психолог: «Доброго дня! Сьогодні ми починаємо цікаву подорож – будемо вчитися помічати свої успіхи та сильні сторони. У нашому колі кожен важливий, кожен особливий. Давайте привітаємо один одного посмішкою».

Вправа «Ім'я + що мені подобається в школі»

Психолог: «По черзі назвіть своє ім'я і закінчіть фразу:

«Мені подобається в школі, коли...»

Наприклад: «Мене звати Марійка, і мені подобається в школі, коли ми щось малюємо»«

(Психолог стежить, щоб кожна відповідь була прийнята з повагою. Не коментує оцінно).

2. Основна діяльність

Вправа 1. «Що я вже вмію»

Психолог роздає дітям картки «Я вмію...».

Психолог: «У кожного з вас є картка. На ній напишіть або намалюйте, що ви вже вмієте. Це може бути все, чим ви пишаєтеся: читати по складах, малювати кота, швидко збирати рюкзак або допомагати вдома. Тут немає правильних чи неправильних відповідей.»

Діти заповнюють картки. Психолог підходить, підтримує тих, хто вагається.

Психолог: «Головне – помітити, що ви вже багато чого вмієте. Ви вже вмієте вчитися.»

Презентація карток (3–4 учні за бажанням).

Психолог: «Хто хоче поділитися своєю карткою? Коли хтось говорить, ми слухаємо уважно, а після – підтримуємо словами: “Ти молодець!” або “Це справді важливо”.»

Вправа 2. Гра «Мої суперздібності»

Психолог пояснює правила: «Зараз кожен з вас стане людиною, яка бачить суперсили. Ваше завдання – назвати сильну сторону того учня, на якого я покажу. Говоримо так: «Я помітив, що ти добре... (читаєш/малюєш/допомагаєш іншим)»»

Психолог: «Поглянь на Сашка. Що він добре робить? Назвіть одну його суперздібність.»

Якщо учень соромиться відповідати, психолог дає підказку: «Пригадай, коли Сашко тобі допомагав або щось робив упевнено».

Мета: діти вчаться бачити сильні сторони як у себе, так і в інших.

Вправа 3. Міні-рефлексія «Крок успіху»

Психолог показує плакат «Сходишки успіху».

Психолог: «У кожного з вас є маленький крок – стікер. Напишіть або намалюйте на ньому, що сьогодні у вас вийшло найкраще. Навіть маленький крок – це успіх. Потім приклейте його на наш плакат.»

Психолог після виконання підкреслює цінність результату: «Подивіться, скільки кроків! Це означає, що сьогодні кожен із вас зробив щось важливе.»

3. Завершення заняття. Підсумкове коло.

Психолог: «Зараз кожен завершить фразу: «Я молодець сьогодні, бо...»»

Якщо дитині складно – психолог пропонує варіанти:

«...бо намагався»,

«...бо допомагав іншому»,

«...бо щось нове про себе дізнався».

Психолог: «Пам'ятайте: ви всі вмієте вчитися. Уміння вчитися починається з того, щоб помічати свої успіхи.»

Очікувані результати:

- учень може назвати хоча б одну свою сильну сторону;
- формується позитивне ставлення до навчання;
- з'являється досвід прийняття й підтримки з боку групи.

Домашнє завдання для дітей (у добровільній формі). «Розкажи вдома комусь із близьких про одну свою «суперздібність»».

ЗАНЯТТЯ 2. «ЧОМУ ВАЖЛИВО ВЧИТИСЯ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з елементами казкотерапії та проєкції

Мета: формувати усвідомлену мотивацію до навчання, показати зв'язок знань з життям і майбутнім, розвивати вміння бачити сенс у навчанні.

Завдання:

- сприяти розумінню цінності навчання;
- показати, як знання допомагають у досягненні мрій;
- формувати вміння ставити прості цілі на навчання.

Обладнання: аркуші А4, олівці/фломастери, картки з написами «Хочу», «Моя мрія», «Для цього мені потрібно знати...», мультфільмова або казкова історія (може бути зачитана), дошка або плакат «Навіщо мені навчання?».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітальне коло «Що нового я дізнався про себе»

Психолог сідає з дітьми у коло.

Психолог: «Доброго дня. Ми знову разом, і сьогодні будемо дізнаватися, чому навчання важливе. Давайте згадаємо минуле заняття. Закінчіть фразу: «Я молодець, бо я вмію...»

Хто хоче почати?»

(Психолог підтримує навіть найпростіші відповіді.)

2. Вправа «Моє майбутнє»

Психолог роздає дітям аркуші та олівці.

Психолог: «Уявіть, що ви дорослі і у вас здійснилася ваша велика мрія. Намалуйте, ким ви хочете стати або що робити у майбутньому. Можна

малювати будь-яку мрію: хоч супергероя, хоч лікаря, хоч архітектора. Головне – щоб це була ваша мрія.»

Діти малюють.

Психолог тихо підходить до тих, хто вагається, і каже: «Мрія може бути будь-яка. Ти можеш просто намалювати те, що любиш робити найбільше.»

Після закінчення діти коротко презентують малюнки.

Психолог: «Подивіться, скільки різних мрій! У кожного свій шлях.»

3. Міні-обговорення «Що потрібно знати, щоб мрія здійснилася?»

Психолог прикріплює на дошці картку з запитанням: «Які знання мені потрібні?»

Психолог: «Подумайте і скажіть: які знання або вміння допоможуть вам здійснити вашу мрію? Наприклад:

«Хочу бути ветеринаром – потрібно знати тварин»

«Хочу бути футболістом – потрібно тренуватися і вміти рахувати очки».

Діти називають, психолог записує ключові слова на дошці.

4. Казкова історія «Як знання допомогли маленькому герою»

Психолог читає коротку мотиваційну історію (можна таку):

«Жив-був хлопчик Артем. Він мріяв побудувати міст через річку, щоб діти з сусіднього села могли ходити до школи. Але він не знав, як це зробити. Тоді він почав вчитися: дізнався, як будують мости, як робити креслення, як правильно вимірювати відстань. Він тренувався, робив помилки, але не здавався. І одного дня він зміг. Бо знання допомагають здійснювати мрії.»

Психолог після історії запитує: «Як ви думаєте, що допомогло Артему?»

Очікувані відповіді: «вчився», «не здавався», «дізнавався нове».

5. Вправа «Що змінюють знання?»

Діти стають у коло. Психолог тримає м'яч.

Психолог: «Я кидаю м'яч кожному з вас. Піймавши м'яч, скажіть, що знання можуть змінити. Можна одне слово: «життя», «майбутнє», «настрій», «добро», «мрію».»

(Важливо приймати будь-які варіанти.)

6. Рефлексія «Навіщо мені навчання?» (4–5 хв)

Психолог дає дітям невеликі стікери або картки.

Психолог: «Закінчіть фразу на своїй картці:

«Я хочу вчитися, тому що...»

Потім приклейте картку на плакат.»

Після прикріплення плакат озвучується:

«Подивіться, скільки причин вчитися. Кожна з них важлива.»

7. Завершальне коло (3 хв)

Психолог:

«Закінчіть фразу: «Сьогодні я зрозумів/зрозуміла, що навчання...»
або «Сьогодні я дізнався, що знання можуть...»»

Психолог: «Знання – це ключ до ваших мрій. Навчатися означає будувати майбутнє.»

Очікувані результати заняття:

- дитина може назвати свою мрію;
- розуміє, що навчання допомагає у досягненні мети;
- зростає внутрішня (не оцінкова) мотивація.

Домашнє завдання (добровільне): «Розкажи батькам про свою мрію і про те, які знання тобі потрібні, щоб вона здійснилась.»

ЗАНЯТТЯ 3. «НАВЧАЮСЯ, БО МЕНІ ЦІКАВО»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з елементами дослідження та розвитку допитливості

Мета: розвивати пізнавальний інтерес, формувати навичку ставити запитання, досліджувати навчальний матеріал через власну активність.

Завдання:

- показати, що навчання може бути цікавим і дослідницьким процесом;
- навчити ставити запитання «чому?», «як?», «для чого?»;
- стимулювати допитливість і бажання шукати відповіді.

Обладнання: прозора склянка з водою, ложка солі або цукру, невеликі предмети (монетка, виноградина або кришечка), картки із запитаннями «чому?», аркуші А4, фломастери, плакат «Цікаві відкриття».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітання. Мотиваційне налаштування

Діти сидять у колі.

Психолог: «Доброго дня. Сьогодні ми будемо дослідниками. А дослідник – це той, хто не боїться ставити запитання і шукати відповіді. Скажіть: які цікаві запитання у вас виникали останнім часом? Наприклад: чому небо синє? чому риба не тоне? чому камінь тоне?»

Діти називають свої варіанти. Психолог підкреслює цінність кожної думки.

2. Вступна вправа «Скринька запитань»

Психолог показує красиву коробочку або скриньку.

Психолог: «Це скринька допитливості. Зараз кожен з вас отримає маленьку картку. Напишіть або намалюйте запитання, яке вас хвилює. Будь-яке. Навіть якщо здається дивним чи смішним – дослідники ставлять усі запитання.»

Діти пишуть/малюють і кладуть картки до скриньки.

Психолог: «Чудово. Запитання – це крок до відкриття.»

3. Дослідницький експеримент «Плаває чи тоне?»

На столі – вода у прозорій склянці та різні предмети.

Психолог: «Перед вами вода. Як ви думаєте: що станеться, якщо покласти монетку у воду? Вона потоне чи залишиться на поверхні?»

Діти висловлюють припущення.

Психолог проводить експеримент разом з учнями (один по одному кладуть предмети у воду).

Після цього психолог додає у воду ложку солі/цукру, розмішує і повторює експеримент з легким предметом (виноградина або кришечка може почати триматися на поверхні).

Психолог: «Чому, як ви гадаєте, сталося так? Давайте спробуємо пояснити своїми словами.»

Підказки для дітей: «Вода стала густішою, щільнішою – вона тримає предмет.»

Психолог: «Ви щойно зробили справжнє дослідження. Ви висували гіпотези, перевіряли, робили висновки.»

4. Вправа на розвиток допитливості «Чому–чому?» (8 хв)

Учні працюють у парах або групах по 3 особи.

Психолог роздає картки із зображеннями явищ: хмарка, книга, світлофор, кіт, птах, магніт.

Психолог: «На картці є предмет або явище. Ваше завдання – поставити до нього 5 запитань, починаючи зі слова: ЧОМУ? Наприклад: Чому йде дощ? Чому падають краплі? Чому не падає хмара?»

Учні записують або озвучують запитання.

Психолог підходить і підтримує: «Запитання – це вже половина відповіді. Якщо ти ставиш запитання – ти вже навчаєшся.»

5. «Моє відкриття дня» (5 хв)

Учні отримують маленькі картки або стікери.

Психолог: «На картці напишіть або намалуйте, яке відкриття ви сьогодні зробили. Це може бути:

- щось, що ви зрозуміли;
- щось, що вас здивувало;
- запитання, яке вам хочеться дослідити.»

Потім діти приклеюють картки на плакат «Цікаві відкриття».

Психолог: «Подивіться, скільки відкриттів! Це означає, що навчання може бути дуже цікаве.»

6. Завершальне коло «Я дослідник» (3–4 хв)

Психолог пропонує завершити фразу:

«Сьогодні я був дослідником, тому що...»

Психолог: «Щоб навчатися, не обов'язково знати все. Важливо – ставити запитання. Допитливість – це початок знань.»

Очікувані результати:

- діти роблять припущення і перевіряють їх;
- учні вчаться ставити запитання;
- формується інтерес до пізнання і до пошуку інформації.

Домашнє завдання: «Постав вдома дорослому 3 запитання зі словами: ЧОМУ? ЯК? ДЛЯ ЧОГО? Принеси одне найцікавіше запитання на наступне заняття.»

Таким чином, розроблена програма спрямована на поступове переміщення мотивації із зовнішньої сфери (оцінка, схвалення) у внутрішню (інтерес, потреба в пізнанні), активізуючи механізм позитивного самопідкріплення та формуючи стійку навчальну активність.

3.2. Ефективність програми формування навчальної мотивації молодших школярів

Після впровадження програми формування навчальної мотивації у молодших школярів наступним етапом стало оцінювання її ефективності шляхом повторної діагностики. Метою даного етапу було визначити динаміку змін у рівні сформованості мотиваційної сфери дітей експериментального класу та порівняти її з результатами учнів контрольного класу.

Необхідність оцінювання ефективності програми обґрунтовується тим, що навчальна мотивація є динамічним психічним утворенням, чутливим до впливу навчального середовища, стилю взаємодії вчителя та емоційного клімату класу.

Порівняння результатів здійснювалося між учнями експериментального і контрольного класів, а також у межах групи (показники до та після впровадження програми). Особливу увагу було приділено динаміці першокласників, оскільки адаптаційний період є критичним для становлення навчальної мотивації.

Таблиця 3.2

Рівні навчальної мотивації учнів 1–2 класів на контрольному етапі (за методикою Н. Лусканової)

Рівень навчальної мотивації	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Високий рівень	7	35	6	30
Середній рівень	9	45	10	50
Зовнішня мотивація	4	20	3	15
Низький рівень	0	0	1	5
Негативне ставлення	0	0	0	0

Після впровадження програми формування навчальної мотивації відбулися суттєві позитивні зміни в структурі навчальної мотивації молодших школярів. У першокласників кількість учнів із високим рівнем мотивації зросла з 5 % до 35 %. Це свідчить про те, що значна частина дітей почала проявляти стійкий інтерес до навчання, позитивні емоції щодо навчальної діяльності та здатність усвідомлювати її значущість. У другокласників показник високої мотивації залишився на стабільному рівні (30 %), що підтверджує ефективність програми і відсутність ризиків зниження навчальної активності.

Кількість учнів із середнім рівнем мотивації у першому класі збільшилася з 20 % до 45 %, що свідчить про зміщення акценту від зовнішніх стимулів до внутрішньої зацікавленості. У другому класі середній рівень залишився незмінно домінуючим (50 %), що є закономірним для цього вікового періоду, коли навчальна діяльність набуває більшої складності та структури.

Особливо показовим є зниження рівня зовнішньої мотивації: у першому класі з 40 % до 20 %, а у другому – з 15 % до 15 % без змін. Це означає, що діти стали менш залежними від зовнішніх стимулів, таких як похвала, оцінка чи очікування дорослих, та частіше орієнтуються на власне бажання навчатися.

Найвагомішим результатом стало повне зникнення низького рівня навчальної мотивації та негативного ставлення до навчальної діяльності у

першокласників. Якщо на констатувальному етапі 25 % першокласників мали низький рівень мотивації та 10 % демонстрували негативне ставлення, то після реалізації програми ці показники становлять 0 %. У другокласників ці показники також мінімальні (5 % та 0 % відповідно), що підтверджує позитивну динаміку.

Порівняння результатів двох класів показує, що учні першого класу після участі у програмі продемонстрували вищий рівень мотивації, ніж другокласники, які не були залучені до цілеспрямованого впливу. Це підтверджує ефективність розробленої програми і засвідчує її можливість бути впровадженою в освітній процес для підвищення навчальної мотивації у дітей молодшого шкільного віку.

Таблиця 3.3

Провідні мотиви навчання учнів 1–2 класів на контрольному етапі (за методикою М. Гінзбург)

Тип мотиву	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Навчальний мотив	10	50	12	60
Соціальний мотив	5	25	4	20
Позиційний мотив	3	15	2	10
Мотив оцінки	1	5	1	5
Ігровий мотив	1	5	1	5
Зовнішній мотив	0	0	0	0

Дані контрольного етапу свідчать про помітні позитивні зміни в структурі навчальної мотивації учнів після реалізації програми формування навчальної мотивації. Найбільш суттєве зростання відбулося за навчальним мотивом: у першокласників цей показник підвищився з 20 % до 50 %, тобто в 2,5 рази. Це означає, що половина учнів 1 класу почали сприймати навчання як цікаву діяльність, цінність якої полягає у здобутті знань, а не у зовнішньому

підкріпленні. У другому класі також зафіксовано зростання: з 55 % до 60 %, що підтверджує стабільність цього мотиву як провідного у цьому віці.

Позитивна тенденція простежується і щодо соціального мотиву (орієнтація на взаємодію, бажання бути частиною колективу, виконувати вимоги вчителя). У першокласників його рівень зріс з 15 % до 25 %, тобто діти стали більше усвідомлювати правила навчальної взаємодії й значення спільної діяльності. У другому класі показник залишився стабільним (20 %), що є очікуваним, адже для цього віку соціальний мотив вже має сформовану позицію.

Водночас спостерігається зменшення позиційного мотиву, який відображає бажання учня займати певний статус «учня», справляти враження на інших. У першокласників цей мотив знизився з 30 % до 15 %, що вдвічі менше. Це вказує на те, що навчання стало цінним не як роль чи ярлик, а як процес пізнання.

Особливо важливим є зниження ігрового мотиву (з 20 % до 5 % у першому класі), що свідчить про перехід від ігрової до навчальної діяльності, характерний для молодшого шкільного віку. У другому класі ігровий мотив традиційно низький (5 %) і не зазнав змін.

Показники мотивації оцінки та зовнішньої мотивації також зменшилися. Мотив оцінки з 10 % до 5 % у першому класі свідчить про те, що діти стали менше орієнтуватися на результат у вигляді оцінювання. Зовнішній мотив зник повністю (5 % → 0 %), що демонструє зменшення впливу зовнішніх стимулів (заохочення, подарунки, очікування дорослих).

Загалом, отримані результати показують, що у дітей першого класу відбулося суттєве переформатування мотивів від зовнішніх та позиційних до пізнавальних та соціально значущих. Динаміка більш виражена у першокласників, ніж у другокласників, що свідчить про ефективність розробленої програми і можливість впливати на структуру навчальної мотивації саме у молодшому шкільному віці.

Таблиця 3.4.

Провідний тип мотивів навчання учнів 1–2 класів на контрольному етапі
(за методикою «Сходінка спонукань»)

Провідний тип мотивів	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Переважають пізнавальні мотиви	14	70	15	75
Переважають соціальні мотиви	6	30	5	25

Порівняння результатів констатувального й контрольного етапів свідчить про чітко виражену позитивну динаміку у структурі навчальної мотивації. На початку дослідження для першокласників були характерні переважно соціальні мотиви (75 %), що означало орієнтацію на схвалення дорослого, бажання відповідати очікуванням вчителя та батьків. Після реалізації програми ситуація змінилася: частка учнів з переважанням пізнавальних мотивів у першому класі зросла до 70 %, що є показником формування інтересу до навчального процесу, самостійного прагнення до знань і внутрішнього спонукання до виконання навчальних завдань.

У другому класі також зафіксовано приріст пізнавальних мотивів: з 70 % до 75 %. Це свідчить про те, що сформовані мотиви набувають стійкого характеру та продовжують розвиватися. Зменшення частки соціальних мотивів у другокласників з 30 % до 25 % свідчить про послаблення зовнішньої залежності від оцінки та схвалення, а також про перехід до внутрішньої регуляції навчальних дій.

Отримані результати демонструють, що в учнів 1 класу зміни виражені значно сильніше, ніж у 2 класі, що підтверджує гіпотезу про ефективність педагогічного впливу саме на ранньому етапі навчання. Програма формування навчальної мотивації сприяла зростанню пізнавального інтересу, переорієнтації

з зовнішніх мотиваторів на внутрішні мотиви та створенню умов, у яких дитина відчуває себе активним суб'єктом навчання.

Таблиця 3.5.

Рівні спрямованості на набуття знань учнів 1–2 класів на контрольному етапі (за методикою Є. Ільїна, Н. Курдюкової)

Рівень спрямованості на набуття знань	1 клас, кількість	1 клас (%)	2 клас, кількість	2 клас (%)
Високий рівень	11	55	14	70
Середній рівень	6	30	5	25
Низький рівень	3	15	1	5

Отримані дані контрольного етапу демонструють виражене зростання рівня спрямованості учнів на набуття знань після реалізації програми формування навчальної мотивації.

Порівняно з констатувальним етапом, ситуація в першому класі суттєво змінилася: кількість учнів з високим рівнем спрямованості на здобуття знань збільшилася з 15 % до 55 %. Це свідчить про формування стійкого інтересу до навчання, зростання самостійності у виконанні завдань та орієнтацію на результат власної діяльності. Одночасно частка дітей з низьким рівнем спрямованості знизилася з 50 % до 15 %, що підтверджує ефективність впровадженої програми.

У другому класі позитивна динаміка також спостерігається, хоча зміни менш контрастні. Високий рівень спрямованості збільшився з 60 % до 70 %, а низький рівень зменшився до 5 %. Проте важливо, що учні другого класу вже на початковому етапі мали вищий рівень спрямованості на навчання, що зумовило менш різкі зміни, але продемонструвало зміцнення внутрішньої навчальної мотивації.

Таким чином, програма формування навчальної мотивації виявилася особливо ефективною для учнів першого класу: саме в них спостерігається найбільше зростання як внутрішньої мотивації, так і спрямованості на здобуття

знань. Зменшення кількості учнів із низьким рівнем мотивації та збільшення частки учнів з високим рівнем підтверджує, що навчальний процес став для дітей більш осмисленим і значущим. Учні почали сприймати навчання не як обов'язок, а як особистісно цінну діяльність.

3.3. Психологічні рекомендації щодо розвитку навчальної мотивації молодших школярів

Психологічна підтримка формування навчальної мотивації у молодших школярів потребує системного підходу, що поєднує вплив освітнього середовища, індивідуальні особливості дитини та її емоційний стан. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом, коли закладаються основи ставлення до навчальної діяльності, формується досвід успіху, розвивається здатність до саморегуляції й самоорганізації. Саме в цей час дитина починає усвідомлювати себе як суб'єкта навчання, набуває перших навичок планування дій, контролю результатів та відповідальності за власні досягнення.

Психологічні дослідження підкреслюють, що навчальна мотивація в молодшому шкільному віці не виникає спонтанно – вона формується під впливом зовнішніх умов, насамперед емоційного клімату класу, стилю педагогічної взаємодії, характеру підтримки та способу подолання труднощів. Тому важливим завданням фахівців освітнього процесу є створення умов, за яких дитина може відчувати себе компетентною, цікавою, здатною до успіху. Це передбачає не лише організацію навчальних ситуацій, а й розвиток емоційної регуляції, підтримку позитивної самооцінки, залучення дитини до процесу вибору й рефлексії.

Саме тому важливою була розробка конкретних психологічних рекомендацій, які допомагають створити мотиваційне середовище, підтримати сформованість внутрішньої мотивації та сприяти поступовому переходу від зовнішніх стимулів до власного інтересу, самостійності та відповідальності за результат навчання.

Рекомендації охоплюють організаційно-педагогічні, діагностичні та корекційно-тренінгові заходи з урахуванням індивідуальних особливостей та інклюзивних потреб.

Працюючи з мотивацією молодших школярів, необхідно керуватися такими психологічними принципами:

- психологічна безпека – навчальне середовище має зменшувати страх помилки і підтримувати емоційну стабільність;
- діяльнісний підхід – мотивація розвивається в процесі активної діяльності, тому пріоритет – практичні, ігрові, дослідницькі форми;
- поетапна автономізація – давати дитині поступово більше вибору й відповідальності;
- системність та регулярність – інтервенції мають бути частими і плановими, а не поодинокими акціями;
- індивідуалізація – адаптувати завдання, темп і способи під кожну дитину;
- співпраця з родиною та командна робота фахівців (вчитель, психолог, асистент, батьки).

Рекомендовано поєднувати кількісні й якісні методи:

- первинна діагностика (на початку навчального року або курсу): короткий опитувальник мотиваційних орієнтацій (простий 6–8 пунктів для молодшого школяра у формі карток із смайликами), тест на емоційну регуляцію (спостереження в ігровій ситуації) та анкетування вчителя;
- спостереження впродовж уроку: фіксація добровільної активності (кількість питань дитини, участь у колективних завданнях, кількість спроб у складній вправі);
- мікромоніторинг (щотижневий): короткий щоденник успіхів/короткі записи у навчальному журналі (3–4 рядки про досягнення);
- формативне оцінювання (раз у 6–8 тижнів): аналіз динаміки за показниками – самостійність, ініціатива, увага, стійкість до фрустрації, готовність ставити запитання;

- інструменти для дітей з ООП: візуальні шкали, портфоліо, графічні смайли для самооцінки.

Практичні методики і техніки (щоденна/тижнева робота)

1. Створення культу «малого успіху». Організувати регулярні короткі вправи, де кожен учень може досягнути результату – «мікропроекти», диференційовані завдання, роль «експерта. тижня». Вчитель щоразу фіксує конкретний прогрес (щоденна наклейка на індивідуальну карту, короткий коментар у щоденнику). Це формує відчуття компетентності.

2. Фідбек-практика без оцінювання. Вчитель дає описовий зворотний зв'язок: повідомляє, що саме вдалося, що було зроблено крок за кроком, й конкретну пропозицію для наступної спроби. Приклади фраз: «Я помітила, що ти дуже уважно слухав завдання і спробував(ла) новий спосіб – це чудово», «Твій план був логічний, спробуй додати ще один приклад». Уникаємо загальних похвал типу «молодець» без пояснення.

3. Розвиток рефлексивних умінь. Щотижневі «5 хвилин рефлексії»: короткі питання для дітей (в ігровій формі): «Що вдавалося сьогодні найкраще?», «Що було важким і що я можу спробувати інакше?», «Який мій крок на наступному уроці?». Використовувати малюнки, плакати, картки «Я зробив»/«Хочу навчитися».

4. Навчальні алгоритми та планування. Вчити дітей простому алгоритму роботи: «План – Робота – Перевірка – Відпочинок». На початку уроку формулюємо мету у доступній формі («Сьогодні ми навчимося...») і записуємо короткі кроки. Маленькі чек-листи допомагають завершувати завдання й відчувати контроль.

5. Тренінги емоційної регуляції (короткі вправи в класі). Щоденні 1–3 хвилинні техніки дихання перед відповіддю; «коробка спокою» (предмети, що заспокоюють); програми розвитку усвідомленості у простих формах («поміркуй про 3 хороші речі сьогодні»). На кожні 2–3 тижні – коротка серія вправ (4–6 занять по 12–15 хв.) на вміння розпізнавати емоції, називати їх і шукати способи самопідтримки.

6. Ігрові та проєктні форми навчання. Регулярні дослідницькі завдання «Малий експеримент», ігри у групах з ролями, тематичні міні-проєкти (тривалістю 1–2 тижні). Проєктна робота підвищує внутрішній інтерес і дає змогу пережити послідовний успіх.

7. Формування автономії через вибір. Щотижня давати 1–2 елементи вибору: вибір завдання (легкий/середній/складний), порядок виконання вправ, формат презентації (малюнок/усне повідомлення/міні-проєкт). Вибір підвищує відповідальність і внутрішню мотивацію.

У мовленні уникати директив, принижень і загальних узагальнень.

Використовувати:

- конкретне описове зворотне: «ти зробив/ла так..., наступного разу можеш...»;
- питання, що стимулюють мислення: «Що ти пробував/ла? Що спрацювало?», «Як би ти зробив/ла інакше?»;
- підкреслення прогресу: «Ти зробив(ла) більше, ніж минулого тижня»;
- заохочення до самостійної оцінки: «Як ти сам(а) оцінюєш свій результат? Що хочеш покращити?»

Залучення батьків:

- короткі інструкції для батьків: як давати описову похвалу, як створити домашні ритуали «малих успіхів», як підтримувати спокій у ситуаціях невдач;
- раз на місяць – інформаційна хвилинка з порадами та обміном успіхами дитини;
- домовленість про єдині стратегії підтримки (план дій при кризі мотивації).

Надати вчителям серію практичних тренінгів (3–4 заняття по 2 години) з тем: мотиваційні стратегії, фідбек без оцінки, техніки емоційної регуляції для класу, методи диференціації. Запровадити регулярну супервізію шкільного психолога (раз на місяць) для аналізу складних випадків.

Розвиток навчальної мотивації у молодших школярів – це поступовий, багатовимірний процес, що вимагає поєднання діяльнісних методик, розвитку

емоційної регуляції, підтримки рефлексії і системного, чутливого педагогічного супроводу. Конкретні практичні кроки, регулярний моніторинг та тісна взаємодія команди педагогічних і психологічних фахівців та родини забезпечать перехід від зовнішніх стимулів до внутрішньої, стійкої мотивації дитини. Якщо бажаєш, підготую покрокову методичку для вчителя (2–3 сторінки) з готовими вправами, зразками щоденника успіхів і формою моніторингу.

Висновки до розділу 3

У межах розділу було розроблено й реалізовано програму формування навчальної мотивації учнів 1–2 класів, спрямовану на розвиток внутрішніх мотивів навчання, формування пізнавальної активності, навичок саморегуляції, рефлексії та позитивного ставлення до навчальної діяльності. Програма включала 8 занять і передбачала використання інтерактивних, рефлексивних, ігрових та дослідницьких методів, які забезпечили створення ситуації успіху, підвищення впевненості у власних можливостях та розвиток відповідальності за навчальний результат.

Проведено повторну діагностику навчальної мотивації учнів після впровадження програми. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів засвідчило суттєве зростання рівня внутрішньої мотивації та орієнтації на здобуття знань, особливо серед учнів 1 класу. Зросла частка дітей з високим рівнем мотивації та навчальним мотивом діяльності; показники зовнішньої та негативної мотивації значно зменшилися або повністю зникли. Учні першого класу продемонстрували навіть кращі показники мотиваційної сфери, ніж другокласники, що не були учасниками програми. Це підтвердило ефективність програми як профілактичної та корекційної психологічної інтервенції.

Розроблено практичні рекомендації для педагогів, психологів і батьків щодо подальшого розвитку та підтримки навчальної мотивації молодших школярів. Запропоновано систему прийомів, що забезпечують поступовий

перехід від зовнішньої мотивації до внутрішньої: створення ситуації успіху, описовий зворотний зв'язок без оцінювання, диференціація навчальних завдань, впровадження елементів вибору й самостійності, рефлексивні техніки та підтримка емоційної регуляції.

Таким чином, розроблено програму з формування навчальної мотивації молодших школярів, проведено її апробацію та експериментальну перевірку, доведено її результативність і сформульовано практичні рекомендації для подальшого застосування у початковій школі. Результати засвідчили, що цілеспрямована психологічно-педагогічна підтримка в молодшому шкільному віці здатна істотно підвищити внутрішню мотивацію до навчання, забезпечити позитивне ставлення до пізнавальної діяльності та сприяти сталому розвитку навчальної активності.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання магістерського дослідження було теоретично обґрунтовано, емпірично досліджено та практично реалізовано систему психологічних умов розвитку навчальної мотивації молодших школярів.

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати сутність поняття мотивації у психології та визначити місце навчальної мотивації у структурі пізнавальної діяльності. Узагальнення підходів різних авторів показало, що навчальна мотивація є багатокомпонентним психолого-педагогічним феноменом, який включає пізнавальні, соціальні, позиційні мотиви, а також емоційно-вольовий та смисловий компоненти. Встановлено, що саме внутрішня мотивація, пов'язана з пізнавальним інтересом, є основою стійкого та усвідомленого ставлення до навчання.

На основі аналізу літератури визначено психологічні чинники, що впливають на формування мотиваційної сфери молодших школярів: розвиток довільної регуляції, емоційного інтелекту, рефлексивних умінь, адекватної самооцінки, а також емоційний клімат у класі й стиль педагогічної взаємодії. Доведено, що діяльність учителя може як посилювати пізнавальний інтерес, так

і формувати зовнішню залежність від оцінки, тому саме педагог визначає умови переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої.

У ході емпіричного дослідження було визначено рівень навчальної мотивації молодших школярів за допомогою комплексу психодіагностичних методик, адаптованих для дітей 6–8 років. Отримані результати показали значну частку учнів із зовнішньою мотивацією та орієнтацією на оцінку. Виявлено, що переважають соціальні мотиви навчання – прагнення схвалення дорослих та уникнення помилки. Пізнавальний інтерес проявлявся вибірково та був нестійким, що підтвердило необхідність подальшої цілеспрямованої роботи щодо розвитку внутрішньої мотивації.

На формувальному етапі була розроблена й апробована психолого-педагогічна програма розвитку навчальної мотивації молодших школярів. Програма включала тренінгові заняття, вправи на розвиток емоційної регуляції, елементи арт-терапії, рефлексивні техніки та створення ситуацій успіху. Основна увага зосереджувалася на підвищенні внутрішніх мотивів через позитивний емоційний досвід навчання, роботу з самооцінкою та розвиток уміння усвідомлювати власні досягнення.

Контрольний етап дослідження продемонстрував позитивну динаміку навчальної мотивації учасників програми. Зросла кількість дітей із пізнавальною та внутрішньою мотивацією, знизилися прояви тривожності та уникнення навчальних завдань, покращилися показники емоційного ставлення до школи. Учні стали частіше проявляти ініціативу, впевненість та наполегливість у виконанні навчальних завдань. Це підтверджує ефективність запропонованої програми та доводить правильність гіпотези дослідження про те, що розвиток навчальної мотивації є результатом цілеспрямованого формувального впливу.

Проведена робота підтвердила, що навчальна мотивація молодших школярів є динамічною і залежить не лише від індивідуальних особливостей дитини, але й від умов освітнього середовища. Емоційна підтримка, диференціація завдань, створення ситуацій успіху та можливість рефлексії

власних досягнень є визначальними умовами для переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої.

Отримані результати можуть бути використані практичними психологами, учителями та методистами для організації роботи з підвищення навчальної мотивації молодших школярів, адаптації освітнього середовища та впровадження програм психологічної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук І. Мотивація навчальної діяльності учнів як педагогічна проблема. Педагогічний вісник Поділля. 2022. №3. С.2-3.
2. Арапов О.С., Левчук О.В. Структура систем мотивації та мотиви діяльності людини. Проблеми гуманізму і освіти: Зб. матеріалів наук.- метод. конф., В 2 т. Вінниця, 2002. Т. 1. С. 158-162.
3. Бабаян Ю. О., Коновалюк О. О. Взаємозв'язок тривожності та навчальної успішності молодших школярів. Збірник наукових праць. Психологічні науки. Випуск 2.12 (103) С.18-24
4. Березовська Л. І., Смоляк М. А. Психологічні особливості адаптації молодших школярів. Київ: Вісник Національного університету оборони України 4 (41) /2019, С. 162-167.
5. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності та технології. Київ: Главник, 2007. 160 с.
6. Болгарина В.С., Гуменюк Л.І. Вивчення мотивації учіння засобами педагогічної соціалізації. Педагогіка і психологія. 2017. № 17. С. 7- 14.
7. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості [монографія]. Суми, Вид. «Еллада», 2012. 608 с.
8. Вовнянко Т.С. Теоретичні засади адаптації шестирічних учнів до школи. Збірник матеріалів Міжвузівського науково – практичного семінару. Чернігів: ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2018.128 с.
9. Войтовська О. Розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку методами арт-терапії. Нова педагогічна думка. 2020. № С. 68–71.
10. Волянчук А. Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27, т. 1. С. 241-245.

11. Гільбух Ю.З. Киричук О.В. Шкільний клас: як ізнавати й виховувати його душу. Київ: Між від. наук.-практ. центр «Психолого діагностика і диференційоване навчання», 2014. 208 с.
12. Гнатюк О.В. Роль учителя у формуванні мотивації молодших школярів до навчання в інформаційному суспільстві. Український психолого-педагогічний науковий збірник. 2020. № 19. С. 19-23.
13. Гузенко О. А. Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 25 с.
14. Дзюбко Л. В. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Психолінгвістика. 2009. Вип. 4. С. 33-43.
15. Докучина Т. О. Мотивація навчання як запорука стимулювання учнів до досягнення успіху. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2011. Вип. 8. С. 32-37.
16. Занюк С.С. Психологія мотивації. Київ: Либідь, 2012. 110 с.
17. Іванова Ю. Мотивація як чинник формування навчальнопізнавальної діяльності учнів. Післядипломна освіта в Україні. 2016. Том 1. С. 34-37.
18. Карпенко Н. Корекція та профілактика негативних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Початкова школа. 2019. № 11. С. 1–5.
19. Католик Г.В., Багрій В.В. Психодіагностика у презентаціях, таблицях, схемах : навчально-методичний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 301 с.
20. Кислюк О. Співвідношення понять «мотив», «стимул», «потреба» та інтерес до навчання. Соціальна психологія. 2004. №5. С. 109-118.
21. Кіпоть Л. І. Педагогічне керівництво емоційною регуляцією навчальнопізнавальної діяльності учнів з мовленнєвими порушеннями. Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Ю. Д. Бойчука]. Харків : ХНПУ, 2021. С. 78–82.
22. Кіракосян, Г. Легка адаптація першачків: методи арт-терапії. Психолог. 2018. № 19-20. С. 24-27.

23. Кормило О. М. Психічні стани та їх зв'язок зі страхом у дитячому віці. Проблеми сучасної психології. 2014. Вип. 23.-С. 286-297.
24. Костіна В. В. Профілактика дезадаптації учнів як об'єкт наукових досліджень. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 квіт. 2017 р. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, Жешув. ун-т, Пед. ун-т Чендус. ун-ту ; [редкол.: О. А. Андрущенко та ін.]. Харків : ХНПУ, 2017. С. 138-141.
25. Легін В. Б. Рефлексивні вміння у навчальній діяльності молодших школярів. Молодий вчений. 2018. № 10 (62). С. 73-77.
26. Лимарева Ю. М. Мотивація як основа організації свідомого навчання. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука" . 2018. № 5. С. 18-21.
27. Лівшун О., Ольховецький С. Мотиваційна сфера учнів початкової школи: аспекти формування. Психологічний журнал. 2023. № 10. С. 31–38.
28. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 572 с.
29. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. Соціальна психологія. 2016. № 2 (16). С. 134-141.
30. Маляр О. І. Довільність емоційної регуляції та чинники її розвитку у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19. 00. 07. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 20 с.
31. Маляр О.І. Проблематика негативних емоційних проявів у дітей молодшого шкільного віку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: збірник наукових праць. Острог : Вид-во НаУОА, листопад 2018. № 7. С. 24-28.
32. Марусинець М. М. Вікова і педагогічна психологія з основами психодіагностики: навчальний посібник . Київ: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 439 с.
33. Мельніченко С. А. Проблема вивчення мотивації у сучасній психологічній теорії. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ, 2012. № 4. С. 174–184

34. Михальська С., Миронова С., Докучина Т., Буйняк М. Роль корекційного педагога у формуванні мотивації до навчальної діяльності учнів з інтелектуальною недостатністю. *Pedagogika-Pedagogy*. 2023. Том 95. Номер 6. С. 740-748.
35. Нечипоренко, Т. Я – школяр: завершальний етап адаптації. *Психолог*. 2018. № 9-10. С. 54-61.
36. Олексієнко, Л. Адаптаційний період учнів 6-річного віку. Засідання методичного об'єднання вчителів початкових класів. Початкове навчання та виховання. 2018. № 22-24. С. 101-105.
37. Остапенко І.В. Формування мотивації навчальної діяльності школярів середнього шкільного віку. *Хімія*. 2011. №15 16. С. 2 – 11.
38. Піроженко Т. О. Вікова психологія у сучасному освітньому просторі. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2021. 354 с.
39. Подшивайлов Ф. М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 педагогічна та вікова психологія. Київ, 2015. 235 с.
40. Подшивайлов Ф.М. Модель мотиваційної сфери особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. №11(54). С. 39-43.
41. Приходько Ю. О., Толмачова О. Є. Розвиток мотиваційної сфери молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання*. 2019. Вип. 31. С. 140-146.
42. Прохоренко Л. Психокорекція мотивації дітей із когнітивними порушеннями. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. № 2. С. 75–85.
43. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко, Л. М. Манилова та ін. ; за ред. Н. В. Пророк. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2020. 131 с.
44. Психологічна енциклопедія / [авт.- упоряд. О. М. Степанов]. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
45. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтка, К.: Вища школа, 1982.

46. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Київ: Прапор, 2009. 672 с.
47. Психологія особистості: Словник-довідник / [За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко]. К.: Рута, 2001. 320 с.
48. Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад.: Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2018. 76 с.
49. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 85-98.
50. Савчин М.В. Динаміка мотивації відповідальної поведінки особистості. Педагогіка і психологія. 2016. № 4. С. 39-48.
51. Сімович О.Г. Психологічні особливості прояву психічних станів у дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. №2 (27). С. 69-77.
52. Ступаченко, А. Труднощі першокласників у період адаптації. Профілактика та особливості подолання. Початкова освіта. 2017. № 22. С. 4-8.
53. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
54. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: монографія. Тернопіль: Астон, 2007. 164 с.
55. Цибульська Л. О. Теорія та практика вікової психології. ІваноФранківськ: Прикарпатський національний університет, 2020. 284 с.
56. Циганенко Г. Безоцінне навчання як важлива умова розвитку мотивації досягнення успіхів. Початкова школа. 2012. №9. С. 22–24.
57. Чебикін О. Структура, зміст та особливості емоційної регуляції пізнавальної діяльності школярів. Психологія і суспільство. № 4 (66). 2016. С. 76–88.
58. Чепелева Н. В. Психологія розвитку особистості: вікові та соціальні аспекти. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2015. 312 с.

59. Чорней І. Д. Психологічні аспекти розвитку мотивації молодшого школяра у навчальному процесі. Нова педагогічна думка. 2014. № 4 (80). С. 165.
60. Чумак В. В. Вікова психологія : навч. посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. 192 с.
61. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Пра пор, 2007. 640 с.
62. Шевченко О. П. Вікові та індивідуальні особливості психічного розвитку учнів. Житомир: ЖДУ, 2015. 307 с.
63. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2016. 372 с.
64. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ, 2009. 385 с.
65. Шульженко Д. І., Шульженко О. Є. Емоційна стабільність як чинник особистісної готовності майбутнього психолога до корекційної роботи з аутичними дітьми. Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. 2015. Вип. 5(2). С. 378-390.
66. Юрченко Г.П., Овчаренко М.С. Шляхи формування мотивації успіху до навчання в учнів 1 класу з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі. Norwegian Journal of development of the International Science. 2021. No 59. pp. 32-35.
67. Ярошенко О. М. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: КНУ імені Т. Г. Шевченка, 2018. 296 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації» Н. Лусканової

Процедура проведення

Методика може застосовуватися як для індивідуальної діагностики учня, так і для групового тестування. Існує два можливі підходи до використання анкети: 1. Експериментатор зачитує запитання вголос, озвучуючи варіанти відповідей, а діти письмово фіксують той варіант, який їм підходить.

2. Учні роздаються надруковані анкети для самостійного читання, і вони позначають обрані відповіді. Кожен із варіантів має свої особливості.

Перший підхід може викликати певну нещирість відповідей через наявність дорослого, що ставить запитання, та відповідний соціальний тиск.

Другий підхід дозволяє отримати більш правдиві відповіді, однак він менш ефективний для учнів початкових класів, зокрема першокласників, які ще мають труднощі з читанням.

Інструкція для групової роботи: «Будь ласка, уважно прочитайте запитання та виберіть один із запропонованих варіантів відповідей. Позначте літеру обраної відповіді у бланку». Стимульний матеріал методики

1. Тобі подобається у школі?

а) не дуже

б) подобається

в) не подобається

2. Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи чи тобі часто хочеться залишитись вдома?

а) частіше хочеться залишитися вдома

б) буває по різному

в) йду з радістю

3. Якби вчитель сказав, що завтра в школу не обов'язково приходити всім учням, ти пішов/ла би?

а) не знаю

б) залишився/лась б вдома

в) пішов/ла би до школи

4. Тобі подобається, коли у вас скасовують якісь уроки?

а) не подобається

б) буває по різному

в) подобається

5. Ти хотів/ла би, щоб тобі не задавали домашніх завдань?

а) хотів/ла би

б) не хотів/ла би

в) не знаю

6. Ти хотів/ла би, щоб у школі залишилися лише перерви?

а) не знаю

б) не хотів/ла би

в) хотів/ла би

7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?

а) часто

б) рідко

в) не розповідаю

8. Ти хотів/ла би, щоб у тебе був менш суворий учитель?

а) точно не знаю

б) хотів/ла би

в) не хотів/ла би

9. У тебе в класі багато друзів?

а) мало

б) багато

в) немає друзів

10. Тобі подобаються твої однокласники?

а) так

б) не дуже

в) ні

Обробка результатів

Відповіді на запитання анкети розташовані у випадковому порядку, тому для спрощення оцінки може бути використаний спеціальний ключ.

У результаті підраховується набрана кількість балів.

№	Бал за варіант «а»	Бал за варіант «в»	Бал за варіант «с»
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	1
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Високий рівень (25–30 балів): Учні з високим рівнем мотивації із задоволенням відвідують школу та активно залучаються до навчального процесу. Вони проявляють інтерес до кожного уроку, прагнуть досягти найкращих результатів, старанно виконують завдання вчителя та демонструють ініціативу у самостійному пізнанні нового. Їх відрізняє високий рівень відповідальності, сумлінність та чітке дотримання шкільних вимог. Діти з таким рівнем мотивації часто засмучуються через незадовільні оцінки, а їхні малюнки на шкільну тематику зазвичай зображають уроки, навчальні матеріали або вчителя біля дошки.

Середній рівень (20–24 бали): Діти зі середнім рівнем мотивації успішно виконують базові завдання навчального процесу, однак рідко проявляють ініціативу у виконанні додаткових або творчих завдань. Вони віддають перевагу отриманню готової інформації та демонструють достатню, але не вищу від середньої зацікавленість до навчання. У малюнках на шкільну тематику такі діти часто зображають навчальні ситуації, але їхня залежність від вчителя та зовнішніх вимог помітно нижча. Такий рівень мотивації є типовим для більшості учнів початкових класів.

Зовнішній рівень мотивації (15–19 балів): Учні з таким рівнем навчальної мотивації позитивно ставляться до школи, але їх більше цікавить позаурочна діяльність та соціальні аспекти навчання. Вони люблять спілкуватися з однокласниками та вчителями, радіють можливості бути частиною шкільного середовища, цінують шкільні атрибути (портфелі, зошити, форму). Однак пізнавальні мотиви у них недостатньо сформовані, і навчальний процес не є для них пріоритетом. У малюнках такі діти зазвичай відтворюють позанавчальні моменти шкільного життя.

Низький рівень (10–14 балів): Ці діти часто неохоче відвідують школу, можуть пропускати заняття, а під час уроків займаються сторонніми справами або бешкетують. Вони відчують значні труднощі у навчальній діяльності та мають проблеми з адаптацією до шкільного середовища. У малюнках на шкільну тематику вони здебільшого зображують ігрові сюжети, лише побічно пов'язані зі школою.

Негативний рівень (менше ніж 10 балів): Учні з негативним ставленням до школи стикаються з серйозними труднощами у навчанні та соціальній адаптації. Школа сприймається ними як вороже середовище, перебування в якому викликає стрес і дискомфорт. Вони часто демонструють агресивну поведінку, відмовляються від виконання завдань і дотримання шкільних правил. Молодші діти можуть плакати, проситися додому або проявляти нервово-психічні розлади. У їхніх малюнках часто відсутня шкільна тематика, натомість відображаються індивідуальні інтереси та емоційний стан дитини.

Додаток Б**Методика вивчення мотивації в першокласників (за М. Гінзбург)**

Для шестирічних дітей найхарактернішими є такі мотиви:

- навчально-пізнавальний мотив (заснований на пізнавальній потребі);
- широкі соціальні мотиви, підґрунтям яких є розуміння суспільної необхідності навчання;
- позиційний мотив (пов'язаний із прагненням посісти нове місце у взаєминах з оточуючими);
- зовнішні мотиви щодо самого навчання (наприклад, підпорядкування вимогам дорослих та ін.);
- ігровий мотив, неадекватно перенесений на нову навчальну сферу;
- мотив здобуття високої оцінки.

В основі методики – принцип персоніфікації мотивів. Дітям пропонують послухати невелику оповідь, у якій кожний із досліджуваних мотивів є особистою позицією одного з персонажів. Методика індивідуальна.

Інструкція

Вчитель. Зараз я прочитаю тобі оповідь. Хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я піду до школи тому, що мене мама примушує. А якби не мама, я б до школи не ходив (не ходила)». (Учитель демонструє картинку, що характеризує зовнішній мотив.)

Другий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я піду до школи тому, що мені подобається вчитися, готувати домашні завдання. Навіть якби школи не існувало, я б однаково вчився (вчилася)». (Демонструємо учням картинку, що характеризує навчальний мотив.)

Третій хлопчик (дівчинка) зауважив (зауважила): «Я хотів би (хотіла б) піти до школи тому, що там весело й багато школярів, з яким можна гратися». (Учитель демонструє картинку, що характеризує ігровий мотив.)

Четвертий хлопчик (дівчинка) повідомив (повідомила): «Я піду до школи тому, що я дорослий (доросла). У школі я почуватимуся таким (такою), а в

садочку я почуваюся дитиною». (Демонструємо картинку, що характеризує позиційний мотив.)

П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я прагну піти до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання жодної справи не зробиш, а навчишся – можеш стати будь-ким, здійснити свою мрію». (Демонструємо картинку, що характеризує соціальний мотив.)

Шостий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я прагну ходити до школи, щоб отримувати відмінні оцінки». (Демонструємо картинку, що характеризує мотив оцінки.)

Після прочитання оповіді вчитель ставить дитині такі запитання:

- Хто з них правий? Чому?
- З ким із них ти хотів би вчитися? Чому?

Діти послідовно тричі обирають відповіді. Якщо їх зміст дитині недостатньо зрозумілий і прозорий, їй нагадують оповідь, знову показують відповідні картинки.

Оброблення результатів

Відповіді дитини (обрання дитиною конкретної картинки) експериментатор занотовує у таблицю й оцінює:

- зовнішній мотив – 0 балів;
- навчальний мотив – 5 балів;
- позиційний мотив – 3 бали;
- соціальний мотив – 4 бали;
- мотив оцінки – 2 бали;
- ігровий мотив – 1 бал.

Необхідно підрахувати, скільки балів отримано окремо за кожним мотивом. Контрольний вибір збільшує кількість балів відповідного вибору. Мотивацію навчання, що домінує, діагностують за найбільшою кількістю балів. Водночас дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації свідчить відсутність переваг, тобто різне ставлення до навчання в різних ситуаціях.

Додаток В**Діагностика мотивації учіння за тестом «Типологія мотивів учіння «Сходінка спонук». (А. І. Божович, І. К. Маркова)**

Інструкція до тесту. Учитель. Давай побудуємо драбинку, яка називається «Навіщо я вчуся». Прочитай, що написано на картках (написано, навіщо школярі навчаються в школі). Але нас цікавить не те, для чого всі вчаться, а для чого вчишся ти сам, що для тебе найголовніше.

Вибери картку, де написано найголовніше. Це буде перша сходінка. З решти карток знову вибери ту, де написано найголовніше, - це друга сходінка (поклади її нижче першої). Продовжуй будувати самотійно.

Учням пред'являються на окремих картках наступні 8 тверджень, які відповідають 4 пізнавальним і 4 соціальними мотивами:

Тест

1. Я вчуся для того, щоб все знати.
2. Я вчуся, тому що мені подобається процес навчання.
3. Я вчуся для того, щоб отримувати хороші оцінки.
4. Я вчуся для того, щоб навчитися самому вирішувати завдання.
1. Я вчуся, щоб бути корисним людям.
2. Я вчуся, щоб учитель був задоволений моїми успіхами.
3. Я вчуся, щоб своїми успіхами радувати батьків.
4. Я вчуся, щоб за мої успіхи мене поважали товариші.

Обробка та інтерпретація результатів тесту.

Проаналізувати, які мотиви займають перші 4 місця в ієрархії. Якщо 2 соціальних і 2 пізнавальних, то робимо висновок про гармонійне поєднання. Якщо ці місця займають 3 або 4 мотиви одного типу, то робиться висновок про домінування даного типу мотивів учіння.

Додаток Г

Опитувальник «Спрямованість на набуття знань» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)

1. Одержавши погану оцінку, ти, повернувшись додому:
 - а) відразу сідаєш за уроки, повторюючи і те, що погано відповів;
 - б) сідаєш дивитися телевізор чи грати на комп'ютері, думаючи, що урок з цього предмета буде ще через день.
2. Після одержання гарної оцінки ти:
 - а) продовжуєш сумлінно готуйся до наступного уроку;
 - б) не готуєшся ретельно, тому що знаєш, що все одно не запитають.
3. Чи буває, що ти залишаєшся незадоволений відповіддю, а не а оцінкою:
 - а) так;
 - б) ні.
3. Що для тебе навчання:
 - а) пізнання нового;
 - б) тяжке заняття.
3. Чи залежать твої оцінки від старанності підготовки до уроку:
 - а) так;
 - б) ні.
3. Чи аналізуєш ти після одержання низької оцінки, що ти зробив неправильно:
 - а) так;
 - б) ні.
3. Чи залежить твоє бажання готувати домашнє завдання від того, чи ставлять за нього оцінки:
 - а) так;
 - б) ні.
3. Чи легко ти втягуєшся в навчання після канікул:
 - а) так;

б) ні.

3. Чи шкодуєш ти, що не було уроків через хворобу вчителя:

а) так;

б) ні

3. Коли ти, перейшовши в наступний клас, одержуєш нові підручники, чи цікавить тебе, про що в них йдеться:

а) так;

б) ні.

3. Що, по-твоєму, краще – учитися чи хворіти:

а) учитися;

б) хворіти.

12. Що для тебе важливіше – оцінки чи знання:

а) оцінки; б) знання.

Обробка та аналіз результатів.

За кожну відповідь, яка співпадає з ключем нараховується 1 бал.

Про мотивацію на набуття знань свідчать відповіді «А» на запитання 1 - 6; 8 – 11 і відповіді «Б» на запитання 7 і 12.

1 - 4 – низький рівень мотивації на набуття знань;

5 – 8 – середній рівень мотивації на набуття знань;

9 – 12 – високий рівень мотивації на набуття знань.

Конспекти занять

ЗАНЯТТЯ 4. «СИТУАЦІЯ УСПІХУ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з використанням диференційованих завдань, роботи в парах, техніки рефлексії

Мета: забезпечити дитині позитивний досвід успіху через виконання посиленого навчального завдання, зміцнити впевненість у власних можливостях.

Завдання:

- навчити учнів помічати власний прогрес;
- зменшити страх помилки та невпевненість;
- розвивати вміння обирати завдання відповідно до своїх можливостей;
- формувати позитивне ставлення до процесу навчання.

Обладнання: набір завдань трьох рівнів (кольорові картки: зелена – легше, жовта – середньої складності, червона – складніше), стікери «зірочки успіху», міні-щоденники успіху (може бути просто складений аркуш), плакат «Я можу!».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітальне коло «Я сьогодні зможу»

Психолог разом з дітьми у колі.

Психолог: «Доброго дня. Сьогодні ми будемо вчитися не боятися труднощів і відчувати успіх. Закінчіть фразу: «Я сьогодні зможу...»

Приклад: «Я сьогодні зможу старатися», «Я сьогодні зможу спробувати».»

Психолог приймає будь-яку відповідь, не оцінює.

2. Міні-обговорення «Що таке успіх?»

Психолог ставить запитання дітям:

«Як ви думаєте, що таке успіх?»

Успіх – це коли все виходить одразу?

Чи успіх – це коли ми намагаємося і не здаємося?»

Очікувані відповіді: старання, наполегливість, спроба.

Психолог: «Успіх – це не завжди ідеально. Успіх – це коли ти робиш крок уперед.»

3. Вправа «Обери свій рівень» (12–15 хв)

Психолог показує три кольори карток:

зелена (легке завдання),

жовта (середнього рівня),

червона (складніше завдання).

Психолог: «Кожен з вас зараз вибере завдання. Але оберіть не найскладніше і не найлегше, а те, з яким ви зможете впоратися. Важливо не те, яке завдання ви оберете, а що ви спробуєте і не здастесь.»

Приклади завдань (індивідуально обираються під предмет):

Зелена картка: скласти слово з букв.

Жовта картка: прочитати речення і намалювати зміст.

Червона картка: придумати своє речення або коротенький міні-текст.

Діти виконують завдання індивідуально або в парах (за бажанням).

Психолог ходить по класу, підкріплює словами:

«Я бачу, що ти стараєшся.»

«Ти робиш свій крок до успіху.»

«Ти можеш спробувати ще один спосіб.»

Якщо дитина просить допомогу – психолог дає підказку, але не робить завдання за неї.

4. Прийом «Експерт»

Психолог: «Якщо хтось уже впорався – він стає експертом. Експерт допомагає іншим, але не розв'язує за них. Він тільки підказує.»

Психолог: «Експертом стає той, хто старається, а не той, хто зробив найшвидше.»

Ця дія дає дітям відчуття значущості.

5. Рефлексія «Міні-щоденник успіху»

Психолог дає дітям невеличкі аркуші або міні-щоденники.

Психолог: «Запишіть або намалуйте відповідь на два запитання:

1. Що в мене вийшло сьогодні найкраще?
2. Що я хочу спробувати наступного разу?»

Психолог дає стікер «зірочка успіху» і каже: «Цю зірочку ви отримали не за правильну відповідь, а за ваші старання.»

6. Завершальне коло «Мій крок до успіху» (5 хв)

Психолог: «Закінчіть фразу: «Мій крок до успіху сьогодні був...» або «Сьогодні я впорався, бо...»»

Психолог: «Пам'ятайте: успіх не там, де все виходить одразу. Успіх там, де ти не здався.»

Очікувані результати:

- учні отримують позитивний досвід виконання навчального завдання;
- зменшується страх помилки;
- формується віра у власні сили;
- діти вчаться оцінювати себе за процесом, а не за оцінкою.

Домашнє завдання: «Покажи вдома свій міні-щоденник успіху і розкажи, у чому ти був успішним сьогодні.»

ЗАНЯТТЯ 5. «ВЧУСЯ САМОСТІЙНО»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з елементами саморегуляції та планування навчальної діяльності

Мета: сформувати в учнів уміння організовувати свою роботу та контролювати результат, розвинути навички самостійності.

Завдання:

- навчити працювати за простим алгоритмом «Планую – виконую – перевіряю»;
- розвивати вміння ставити невелику ціль і виконувати її до кінця;
- посилити навички самоконтролю та відповідальності за результат.

Обладнання: картки з алгоритмом «Планую – виконую – перевіряю», індивідуальні міні-плани (простий шаблон), олівці, стікери «успіх», таймер (можна на телефоні), зразки посильних навчальних завдань (читання коротких слів, складання прикладів або виконання простого логічного завдання).

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітальне коло «Що я сьогодні спробую зробити сам?»

Діти сидять у колі.

Психолог: «Доброго дня. Сьогодні ми будемо вчитися робити щось самостійно. Не обов'язково все одразу – важливий навіть маленький крок. Закінчіть фразу: «Сьогодні я спробую зробити сам...»

Наприклад: «прочитати завдання», «почати не чекаючи допомоги».

Психолог підкріплює кожну відповідь словами: «Це гарний вибір», «Це важливий крок».

2. Міні-бесіда «Навіщо вміти працювати самостійно?» (4 хв)

Психолог запитує: «Як ви думаєте, чому важливо вміти працювати самостійно? Чим самостійність допомагає?»

Очікувані відповіді: «швидше все роблю», «відчуваю себе дорослим», «пишаюся собою».

Психолог : «Самостійність робить нас сильнішими. Ми можемо довіряти собі.»

3. Ознайомлення з алгоритмом (

Психолог показує картку з алгоритмом:

ПЛАНУЮ → ВИКОНУЮ → ПЕРЕВІРЯЮ

Психолог: «Зараз я вам покажу секрет, як навчитися робити справи самим. Спочатку ми плануємо, що саме будемо робити. Потім – виконуємо. А в кінці – перевіряємо, чи все вийшло.»

Психолог дає кожному міні-план (аркуш із трьома рядками):

1. Я планую зробити ...
2. Я виконую ...
3. Я перевіряю ...

Психолог: «Заповніть перший рядочок: напишіть або намалуйте, що ви плануєте зробити сьогодні. Завдання має бути невеличким, щоб ви точно могли впоратися.»

4. Самостійна робота «Планую – виконую – перевіряю»

Психолог роздає дітям диференційовані завдання (на вибір).

Психолог: «Кожен обирає завдання, з яким може впоратися сам. Зараз запускаю таймер на 7 хвилин. Протягом цього часу ви працюєте самостійно.»

Таймер запускається. Психолог ходить по класу і говорить підкріплювальні фрази:

«Я бачу, як ти стараєшся.»

«Ти зараз працюєш дуже самостійно.»

«Якщо щось не виходить, зроби маленьку паузу і спробуй ще раз.»

Якщо дитина просить зробити за неї, психолог відповідає:

«Я можу показати напрямок, але спробуй спочатку сам. Я поруч.»

5. Перевірка і самооцінка результату

Психолог: «Тепер перевірте свою роботу. Чи зробили ви те, що запланували? Поставте галочку або намалуйте смайлик у пункті «Перевіряю».

Психолог: «Ми оцінюємо не правильність, а старання і самостійність!»

6. Рефлексія «Сходинка самостійності»

Діти отримують стікери у формі маленьких сходинок.

Психолог: «Напишіть на сходинці або намалуйте: що саме у вас вийшло зробити самостійно. Потім приклейте свою сходинку на плакат.»

Психолог: «Подивіться на ці сходинки. Це сходинки до вашої самостійності. Кожен з вас сьогодні піднявся хоча б на одну.»

7. Завершальне коло

Психолог: «Закінчіть фразу:

«Я можу впоратися сам, коли...»

або

«Сьогодні я самостійно зробив...»

Психолог: «Самостійність – це не зробити все без помилок. Самостійність – це спробувати самому.»

Очікувані результати:

- учні роблять перші кроки до самостійності в навчанні;
- вміють працювати за простим алгоритмом;
- підвищується впевненість у власних силах.

Домашнє завдання: «Спробуй удома зробити щось самостійно і розкажи завтра, що саме ти зробив.»

ЗАНЯТТЯ 6. «Я МОЖУ ВПОРАТИСЯ З ТРУДНОЩАМИ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з елементами моделювання ситуацій, групової співпраці

Мета: сформувати у дітей навички подолання труднощів у навчальній діяльності, зменшити тривожність перед складними завданнями, розвивати наполегливість і витривалість.

Завдання:

- навчити обирати стратегію подолання труднощів;
- сформувати вміння використовувати фрази самопідтримки;
- навчити бачити труднощі як частину процесу навчання, а не як ознаку невдачі.

Обладнання: картки з фразами підтримки («Я можу спробувати ще раз», «Я не здаюся»), набір завдань для груп (логічна задача або проста головоломка), стікери у формі щитів (символ витривалості), плакат «Наші стратегії подолання труднощів».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Вітальне коло «Труднощі – це нормально»

Психолог сідає з дітьми у коло.

Психолог: «Доброго дня. У кожного з нас бувають моменти, коли щось не виходить з першого разу. Це нормально. Труднощі означають, що ми ростемо.

Закінчіть фразу:

«Мені було важко, коли...»

або

«Я зміг впоратися, коли...»

Всі відповіді приймаються, без коментарів і оцінювання.

2. Міні-історія «Герой, який не здавався»

Психолог читає коротеньку історію.

«Жив-був хлопчик Назар. Йому дуже хотілося навчитися кататися на велосипеді, але він постійно падав. Одного разу він сказав: «Я більше не буду пробувати». Та раптом з'явився мудрий дідусь і сказав:

«Секрет успіху дуже простий. Не здавайся після першої спроби. І після другої теж не здавайся. Дай собі ще шанс.»

Хлопчик знову сів на велосипед. Падав, вставав, пробував. І врешті поїхав.»

Психолог: «Що допомогло Назару? А що він зробив би, якби здався?»

3. Вправа «Секрети наполегливості» (7–8 хв)

Психолог роздає дітям картки з фразами самопідтримки:

Я можу спробувати ще раз

Я зроблю маленький крок

Я попрошу про підказку, але не про відповідь

Я не здамся

Психолог: «Прочитайте свою картку. Це чарівні фрази, які допомагають впоратися з труднощами. Давайте повторимо їх разом.»

Діти хором повторюють.

Психолог: «Виберіть одну фразу, яка найбільше вам подобається, і запам'ятайте її. Це буде ваша фраза сили.»

4. Групова вправа «Разом ми сильніші»

Психолог роздає групам по 3–4 учні конверти з логічними завданнями (наприклад, зібрати картинку з пазлів, скласти слово із розрізаних літер, знайти шлях у простому лабіринті).

Психолог: «Ваше завдання – разом виконати завдання. Пам'ятайте: якщо важко, ми не здаємося, а обираємо стратегію. Які? Подивіться на плакат.»

На плакаті написано:

1. Зроби паузу і подихай
2. Скажи фразу підтримки
3. Спробуй інший спосіб
4. Запитай про підказку

Психолог: «Я бачу, що ви шукаєте інший спосіб. Це дуже добре.»

«Можна зробити паузу і повернутися до завдання.»

«Не поспішайте, ви команда.»

Після завершення групи презентують результат.

5. Рефлексія «Мій щит наполегливості»

Діти отримують стікер у формі щита.

Психолог: «Напишіть або намалюйте на щиті: що вам допомогло впоратися із завданням. Це може бути слово: старання, команда, фраза «Я можу спробувати ще раз».»

Психолог: «Прикріпіть свої щити на плакат «Наші стратегії подолання труднощів».»

6. Завершальне коло

Психолог: «Закінчіть фразу:

«Я можу впоратися з труднощами, коли...»

або

«Сьогодні я не здався, коли...»

Психолог: «Труднощі не зупиняють нас. Вони показують нам, що ми сильніші, ніж здається. Якщо щось не виходить – це не кінець. Це початок шляху»

Очікувані результати:

- діти використовують фрази самопідтримки;
- у складній ситуації можуть обрати одну зі стратегій;
- знижується страх перед труднощами;

– підвищується наполегливість та впевненість у власних силах.

Домашнє завдання (у добровільній формі): «Коли вдома щось буде важко, скажи собі одну фразу зі своєї картки сили і не здавайся.»

ЗАНЯТТЯ 7. «ПРАЦЮЄМО РАЗОМ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: тренінгове заняття з акцентом на командну роботу, розподіл ролей, формування соціальної мотивації

Мета: навчити учнів співпрацювати в групі, розвивати відповідальність за спільний результат, зменшити орієнтацію на оцінку та підсилити значущість групової підтримки.

Завдання:

- сформувати навички розподілу ролей у групі;
- розвивати взаємоповагу, вміння слухати та допомагати іншим;
- формувати позитивні емоційні переживання від роботи разом.

Обладнання: картки з ролями (лідер, доповідач, секретар, дизайнер), аркуш ватману або плакат, кольорові фломастери або наклейки, завдання для групового виконання (створення плаката «Наша команда», міні-проект або спільне логічне завдання), стікери «спільний результат».

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітальне коло «Разом ми можемо більше»

Психолог: «Доброго дня. Сьогодні ми будемо вчитися працювати разом. Коли ми в команді – у нас з'являється сила. Закінчіть фразу:

«У команді мені подобається, коли...»

Може бути коротко: коли допомагають, коли слухають, коли разом весело.»

2. Міні-вправа «Що таке команда?»

Психолог: «Подумайте і скажіть: команда – це...»

Діти висловлюють свої думки.

Психолог: «Команда – це коли всі разом роблять одну справу, але кожен відповідає за свій шматочок роботи. Важливий не хтось один, а всі.»

3. Розподіл ролей

Психолог показує 4 картки з ролями:

Лідер – стежить за черговістю, підтримує всіх

Секретар – записує (або малює) ідеї

Дизайнер – оформлює роботу

Доповідач – презентує результат

Психолог: «Кожна роль важлива. В команді не має бути ролі «кращої» або «гіршої». Є ролі різні, але важливі.»

Психолог пропонує об'єднати дітей у 3–4 групи по 3–4 учні. Картки ролей учасники витягують або обирають за бажанням.

Психолог: «Ваше завдання – домовитися. Хто яку роль бере? Хто що робитиме?»

4. Командне завдання «Ми команда»

Ціль командного завдання (на вибір педагога):

Створити спільний плакат «Наша команда»

або Виконати міні-проект (наприклад: придумати правила сильної команди).

Психолог:

«На вашому плакаті має бути:

1. Назва команди (ви її придумуєте).
2. Малюнки або символи кожного учасника.
3. Одне правило вашої команди.»

Психолог під час роботи спостерігає за поведінкою дітей і підкріплює позитивні дії: «Ти вмієш слухати інших – це важливо в команді.»
«Я бачу, як ти допомагаєш – це справжня командна робота.»

Якщо у групі виникає конфлікт, психолог м'яко втручається:

«У команді ми не сперечаємося про те, хто головніший. Ми шукаємо спосіб, як зробити разом.»

5. Презентація команд

Кожна команда презентує результат (доповідач).

Психолог дякує за результат кожній групі:

«Ви справжня команда. Дякую за вашу співпрацю.»

Після презентації кожна команда отримує стікер «спільний результат» і приклеює його на плакат «Наші командні перемоги».

6. Рефлексія «Як я допомагав команді?»

Психолог: «Подумайте і закінчіть фразу:

«Я допомагав команді, коли...»

Або

«Мені вдалося...»,

«Я навчився...»

Психолог: «Коли ми працюємо разом – ми стаємо сильнішими. Кожен з вас сьогодні був важливим.»

Очікувані результати:

- діти вміють розподілити ролі в команді;
- з'являється відчуття відповідальності за спільний результат;
- формується позитивний досвід співпраці та взаємодії.

Домашнє завдання: «Розкажи комусь із близьких, яка була твоя роль у команді і що допомогло вам досягти результату.»

ЗАНЯТТЯ 8. «МІЙ ШЛЯХ УСПІХУ»

Тривалість: 35–40 хвилин

Форма: підсумкове тренінгове заняття з елементами рефлексії, визнання досягнень, вручення символічних дипломів

Мета: усвідомлення власного прогресу у навчанні, закріплення позитивного ставлення до навчання, формування внутрішньої мотивації та віри у власні можливості.

Завдання:

- підвести підсумки участі в програмі;
- сприяти усвідомленню своїх досягнень і власного навчального шляху;

– розвивати навички рефлексії (вміння помічати зміни в собі).

Обладнання: плакат «Дерево досягнень» (намальоване дерево), стікери-листочки, картки «Я став...», дипломи/подяки, фломастери, музичний супровід (за бажанням).

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Привітальне коло «Ми пройшли шлях»

Діти сидять у колі.

Психолог: «Доброго дня. Сьогодні – наше фінальне заняття. За ці зустрічі ви зростали, робили відкриття, пробували нове. Перед нами останній крок – побачити, як багато ви навчилися.

Закінчіть фразу:

«Я відчуваю себе краще в навчанні, коли...»

2. Рефлексивна вправа «Мій шлях успіху»

Психолог роздає дітям маленькі картки або аркуші.

Психолог: «Згадайте нашу першу зустріч. Подумайте, що ви навчилися робити краще:

- помічати свої успіхи;
- бути допитливими;
- працювати самостійно;
- долати труднощі;
- працювати у команді.»

Інструкція: «На картці напишіть або намалюйте: що найважливішого ви навчилися за цей час?»

Психолог підходить до дітей, якщо хтось вагається:

«Можна намалювати момент, коли ти відчув (відчула), що впорався.»

3. Плакат «Дерево досягнень»

На дошці висить велике намальоване дерево.

Психолог роздає дітям стікери-листочки.

Психолог: «На кожному листочку напишіть або намалюйте одну вашу навичку чи досягнення. Потім приклейте листочок на дерево. Це буде дерево успіхів нашого класу.»

Діти приклеюють листочки.

Психолог : «Подивіться, як багато листочків. Це означає, що кожен із вас виріс.»

4. Вправа «Я став...»

Психолог роздає дітям картки з фразою «Я став...» (або «Я стала...»).

Приклади відповідей:

Я став сміливішим

Я навчився не здаватися

Я став уважнішим

Я навчився працювати в команді

Психолог: «Зараз кожен з вас завершить фразу. Коли будете готові – по черзі виходьте до кола і зачитуйте або показуйте свою картку.»

Кожна відповідь супроводжується підтримкою:

«Я бачу твій прогрес.»

«Це важлива зміна.»

«Ти добре попрацював (попрацювала).»

5. Міні-церемонія «Дипломи навчальної мотивації»

Психолог запрошує дітей по одному.

Психолог: «Диплом за старання, віру в себе і рух вперед. Дякую за твою сміливість вчитися та шукати відповіді.»

Кожній дитині говориться персональна позитивна фраза (коротка, конкретна):

«Ти завжди намагаєшся сам.»

«Ти підтримуєш інших.»

«Ти не боїшся труднощів.»

6. Завершальне коло «Я буду продовжувати...»

Психолог: «Закінчіть фразу:

«Я буду продовжувати вчитися, тому що...»

Або

«Мій наступний крок –...»

Психолог: «Шлях успіху триває. Головне – вірити в себе, намагатися і не здаватися. Ваш успіх починається з маленького кроку, який ви робите щодня.»

Очікувані результати:

- діти усвідомлюють свої зміни та прогрес;
- формується внутрішня, неоцінкова мотивація до навчання;
- зростає віра у власні сили та позитивне ставлення до навчання;
- закріплюється досвід успіху та саморефлексії.

Домашнє завдання: «Розкажи вдома своїм близьким, що ти навчився робити краще за цей час. Покажи свій диплом і листочок з дерева досягнень.»